

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Journal of Divinity Faculty of Recep Tayyip Erdogan University

e-ISSN: 2147-2823

RTEUIFD, June 2021

Bir Seyr ü Sülûk Hikâyesi: Bozdoğanlı Mustafa Fethî ve *Bir Âşıkın Seyrânı*

A Seyr u Sulûk Tale: Bozdoğanlı Mustafa Fethi and *Bir Âşıkın Seyrânı*

Meliha YILDIRAN SARIKAYA

Doç. Dr., Marmara Üni. İlahiyat Fakültesi Türk-İslam Edebiyatı Anabilim Dalı
Assoc. Prof., Marmara Uni. Divinity Faculty, Department of Turkish-Islamic
Literature
İstanbul/Turkey

melihasarikaya@gmail.com

ORCID ID: www.orcid.org/0000-0003-4406-5335

Atf: Yıldiran Sarıkaya, Meliha. "Bir Seyr ü Sülûk Hikâyesi: Bozdoğanlı Mustafa Fethî ve *Bir Âşıkın Seyrânı*". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19 (2021): 212-247

Doi: <https://doi.org/10.32950/rteuifd.895528>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 12 Mart / March 2021

Kabul Tarihi / Accepted: 04 Mayıs / May 2021

Yayın Tarihi / Published: 20 Haziran / June 2021

Plagiarism: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. <http://dergipark.org.tr/rteuifd>

Copyright © Published by Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Recep Tayyip Erdogan University, Faculty of Divinity, Rize, 53100 Turkey. All rights reserved

Bir Seyr ü Sülûk Hikâyesi: Bozdoğanlı Mustafa Fethî ve Bir Âşıkın Seyrânı

Öz: Mustafa Fethî 19. asrın sonu 20. asrın başında Aydın Bozdoğan'da yaşamış sûfi bir şâirdir. Hayatı ve eserleri üzerinde ilmî bir çalışma yapılmamıştır. Kaynaklarda çok sayıda şiirleri ve iki risalesi olduğu belirtilmektedir. Şiirlerinden bir kısmı 1940 senesinde Asaf Gökbel tarafından yayımlanmıştır. Mustafa Fethî'nin iki risâlesinden biri hakkında bilgi mevcut değildir, ikinci risâlenin sadece adı bilinmekteydi. Bu isim üzerinden yapılan araştırma neticesinde Mustafa Fethî'nin "Bir Âşıkın Seyrânı" adlı risâlesi, Süleymâniye Kütüphânesi, Nuri Arlasez Bölümü, nr. 284'te kayıtlı bir mecmûa içerisinde bulunmuştur. Makalede bu orijinal risâle, muhtevâ değerlendirmesi ve bir incelemeyle birlikte tam metin olarak günümüz alfabesine aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bozdoğanlı Mustafa Fethî, Bir Âşıkın Seyrânı, seyr ü sülûk, hikâye.

A Seyr u Sulûk Tale: Bozdoğanlı Mustafa Fethi and Bir Âşıkın Seyrânı

Abstract: Mustafa Fethi is a sufi poet who lived in Aydın Bozdoğan at the end of the 19th century and the beginning of the 20th century. No scientific study has been done on his life and works. It is stated in the sources that he has many poems and two treatises. Some of his poems were published by Asaf Gökbel in 1940. There is no information about one of the two treatises of Mustafa Fethi. And we only knew the name of his second treatise. As a result of the research on this name, Mustafa Fethi's work titled "Bir Aşıkın Seyranı", was found in Süleymâniye Library, Nuri Arlasez Department, number 284. In this article, this original manuscript has been fully transliterated to the Latin alphabet together with content evaluation and a review.

Key Words: Bozdoğanlı Mustafa Fethi, Bir Âşıkın Seyrânı, seyr u sulûk, tale.

قصة السير والسلوك: بوزطغانلی مصطفى فتحی و سیران عاشق

الخلاصة: مصطفى فتحی شاعر صوفي. عاش في أيدین/ بوزطغان في نهاية القرن التاسع عشر وبداية القرن العشرين. لم يُدرَس فيه أي دراسة علمية عن حياته وأثاره. جاء في المصادر أنَّ له أشعارًا كثيرةً ورسالتان. قد نُشرت بعضُ أشعاره من قبل أساف كوكبل في عام ١٩٤٠. أما رسالتان مصطفى فتحی لا توجد أيّ معلومات عن أحدهما والأخرى كان يعرف اسمها فقط وهو "سیران عاشق". نتيجة أبحاث عن رسالة سیران عاشق قد عُثِر على نسختها في مكتبة سليمانیة، بقسم نوري أرلاسر في مجلة مسجلة في الرقم ٢٨٤

في هذه المقالة، نقلت رسالة سیران عاشق الأصلية إلى الأبجدية اللاتينية نصًا كاملًا مع تقييم المحتوى والمراجعة. **كلمات مفتاحية:** مصطفى فتحی، سیران عاشق، سير وسلوك، قصة.

1. Bozdoğanlı Mustafa Fethî

Bu makaleye konu olan *Bir Âşıkın Seyrânı* adlı risâlenin müellifi, Bozdoğanlı Mustafa Fethî¹ Efendi'dir. Aynı zamanda şâir olan Mustafa Fethî, 1837 senesinde Aydın vilâyetine bağlı Bozdoğan sancağının Yenice Mahallesi'nde dünyâya gelmiştir.² Babası ve ilk hocası Molla Ahmed Efendi, evlâdının ilme olan istîdâdını fark etmiş ve onu Aydın'daki Cihanoğlu Medresesi'ne göndermiştir.³ Medrese tadrîsâtı devâm ederken tasavvufa da meyleden Fethî Efendi, Nakşibendiyye tarîkatına intisâb etmiş böylece hem medreseden icâzet hem de müntesibi bulunduğu tarîkattan hilâfet almıştır.⁴ Müderrislik icâzetnâmesini aldıktan sonra bidâyet mahkemesi âzâlığı, nâiblik, müftülük ve müderrislik vazîfelerini deruhte etmiştir.⁵

Fethî Efendi, Nakşibendiyye tarîkatına mensup ve bu yoldan müstahlef olmasına rağmen, rüyâda "Nazillî'ye git orada abdest al." şeklinde gelen ve üç defâ tekrâr eden

¹ Fethî Efendi'nin hayatı hakkında bilinenler iki kaynağa dayanmaktadır. İlki Osmânzâde Hüseyin Vassâf'ın *Sefîne-i Evliyâ'sı* (haz. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz, İstanbul: Kitabevi Yay., 2006, 4/458-463), diğeri Asaf Gökbel'in *Bozdoğanlı Fethi Hayatı, Eserleri ve Divanı* (Aydın: Aydın Halkevi Neşriyatı, 1940, 7-13) adlı eseri. Fethî Efendi gibi kendisi de Uşşâkî yoluna mensup olan Vassâf, hayâtı ve tasavvufî şahsiyeti hakkında önemli bilgiler vermiş, müteâkip biyografi kaynaklarında (İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şâirleri*, haz. Müjân Cunbur, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay., 1999, 1/634; Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, haz. Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı, Ankara: Bizim Büro Yay., 2002, 2/3179; Yayın Kurulu, "Fethî, Mustafa", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, yay. haz.: Ezel Erverdi ve dğr., İstanbul: Dergah Yay., 1979, 3/208; Yelda Kara, "Fethî", *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi, 2004, 4/54.) aynı bilgiler özetlenerek tekrar edilmiştir. İkinci kaynak Gökbel'in eseridir. Gökbel'in çalışmasını orijinal kulan husus, aynı bölgenin insanı olmasının da getirdiği bir avantajla Fethî Efendi'nin -şâir hattıyla- biri divân olmak üzere iki şiir defterine ve bir hâl tercümesine ulaşmış olmasıdır. Gökbel bu defterleri ve biyografiyi kimden aldığı zikretmemiş, sâdece ricâsı üzerine "bâzi dostlar" tarafından kendisine iletildiğini belirtmiştir. Ayrıca Fethî Efendi'nin bu evrâkını ihtimâmla muhâfaza eden vârislerinden yardım ve alâka gördüğünü yine isim zikretmeksizin kaydetmektedir. Bk. Gökbel, *Bozdoğanlı Fethi*, 4-5. Gökbel'in kaynaklık ettiği bir başka çalışma için bk. Kemal Özkaynak, *Aydın Şâirleri ve Müellifleri* (Aydın: Aydın Halkevi Neşriyatı, 1944), 31-34. Bunların dışında karşılaştırmalı bir tetkik için bk. Gürol Pehlivan, "Mustafa Fethî", <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/fethi-mustafa-fethi> (Erişim 7 Mart 2021).

² *Sefîne'* de ve bu bilginin tekrar edildiği diğer çalışmalarda Fethî Efendi'nin doğum târihi 1793-94 (hicrî 1208) şeklinde gösterilmekte, doğum tarihinden hareketle Fethî Efendi'nin 120 seneden fazla muammer olduğu kaydedilmektedir. Bu hatâlı bilgiyi Gökbel, Fethî Efendi'nin şiir defterlerinden birinde doğum tarihini veren "1253 Muharrem'i ve rûmî 1252" derkenâr kaydı üzerine tashîh etmiştir. Bk. Gökbel, *Bozdoğanlı Fethi*, 7.

³ Gökbel, *Bozdoğanlı Fethi*, 8. *Sefîne'* de Fethî Efendi'nin eğitimi konusunda, "Tahsîli Bozdoğan'dadır." bilgisi mevcuttur. Bk. Vassâf, *Sefîne*, 4/458.

⁴ Gökbel, *Bozdoğanlı Fethi*, 9, 10. *Sefîne'* de medrese icâzeti konusu yer almazken tarîkatı bahsinde, Uşşâkî yoluna girmeden önce "Nakşibendî-i Hâlidî meşâyihundan bir zâta intisâb edip hilâfet almıştır." şeklinde bir kayıt mevcuttur. Bk. Vassâf, *Sefîne*, 4/458.

⁵ Gökbel, *Bozdoğanlı Fethi*, 10. *Sefîne'* de müftülük vazîfe yerleri Kula ve Bozdoğan olarak belirtilmektedir. Bk. Vassâf, *Sefîne*, 4/459, ayrıca bk. İnal, *Son Asır Türk Şâirleri*, 1/634.

mânevî ihtâr uyarınca Nazillî'de irşad vazîfesinde bulunan Uşşâkî şeyhi Muhammed Tevfîk Efendi ile görüşerek hâlini arzeder. Tevfîk Efendi'nin, "Efendim ilminiz var, hilâfetiniz var, tekrar intisâba hâcet yoktur." şeklindeki mukabelesine rağmen ısrarcı olunca, "Öyle ise yeniden bir abdest al gel." cevâbını alır ve Nakşibendiyye'deki mânevî terbiyesinden sonra bir de Uşşâkî yolunda seyr ü sülûka başlar.⁶ Fethî Efendi, Muhammed Tevfîk Efendi'nin iki halîfesinden biri⁷ olarak takdîm edildiğine göre, mensûbu olduğu Uşşâkî tarîkatı usûlü üzere seyr ü sülûkunu tamamladığı anlaşılmaktadır. 1912'de Bozdoğan'da yirmi dört odalı bir medrese ile yanında câmi ve tekke yaptıran⁸ Fethî Efendi, burada hocalık ve irşad vazîfelerini birlikte yürütmüştür. 1921'de Bozdoğan'da vefât etmiş, kendi yaptırdığı tekkede defnedilmiştir.⁹

Fethî Efendi'nin dört çocuğu olmuş, üç evlâdı kendisinden önce vefat etmiştir.¹⁰ Vefâtından sonra irşâd postuna geçen şeyh Hüseyin Cemâleddin Efendi ismindeki evlâdıyla birlikte on bir halîfesi vardır.¹¹ Ayrıca sûreti ve sûretine dâir; orta boylu, güzel bakışlı, hoş sohbet bir şahsiyet¹² olduğu bilgisi mevcuttur.

---

⁶ Vassâf, *Sefîne*, 458. Bu anekdot Gökbel'de mevcut değildir, fakat Fethî Efendi'nin aynı zamanda Uşşâkî olduğu, "Uşşâkî tarikatına da intisâb etmiş ve bu tarikat mensuplarının da hürmet ve muhabbetini kazanmıştır." cümlesiyle vurgulanmaktadır. Bk. Gökbel, *Bozdoğanlı Fethî*, 13.

⁷ Bu husus *Sefîne*'de, "Muhammed Tevfîk Efendi" başlığı altında belirtilmiştir. Diğer halife Ömer Hulûsî Efendi (v. 1868)'dir. Bk. Vassâf, *Sefîne*, 4/458. Ömer Hulûsî Efendi'nin hayâtı ve şiirleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet Şamil Baş, *Aydın bir Uşşâkî Şeyhi Ömer Hulûsî ve Dîvân'ı* (İstanbul: Okur Akademi Yay., 2014).

⁸ Gökbel dışında Fethî Efendi'den bahseden kaynaklarda tekrar edilen bu bilginin kaynağı *Sefîne*'dir. Devâmında, söz konusu câmiin duvarlarının Fethî Efendi'nin yazdığı na't-ı şeriflerle bezeli olduğu; Bozdoğan'a gelen ilim ve irfân tâliplerinin bu medrese ve tekkeden feyz aldıkları, tekkede usûl üzere zikrullâh ve âyîn icrâ edildiği belirtilmektedir. Bk. Vassâf, *Sefîne*, 4/458-459. Bir ansiklopedinin "Yayın Kurulu" tarafından yazılan maddesinde ("Fethî, Mustafa", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, 3/208.) bu medrese-tekke binâsı 124 odalı şekilde kaydedilmiştir, bu bilginin tashih edilmesi gerekir.

Fethî Efendi'nin şiirleri arasında yer alan, "Bin üç yüz yirmi beş târîh idi yapıdık bu dergâhı / Rızâullâh içindir başka yok vallâhi billâhi" matlâlı beş beyitlik bir gazelin (Gökbel, *Bozdoğanlı Fethî*, 95-96) ilk musrânda görüldüğü üzere tekke-câmiin yapılış târihi 1325 olarak verilmiştir ve şiirde medreseden bahis yoktur. Şâyet bu târîh âdet olduğu üzere hicrî seneyi gösteriyorsa, söz konusu tekkenin 1912 değil 1907/1908 senesinde inşâ edildiğini söylemek daha doğru olacaktır.

⁹ Gökbel, *Bozdoğanlı Fethî*, 13. *Sefîne* vefât tarihini, "28 Kânûn-ı evvel 1338 (9 Cemâziyelevvel 1341)" olarak vermektedir ki milâdî 1922 senesine tekabül eder. Bk. Vassâf, *Sefîne*, 4/458.

¹⁰ Gökbel, *Bozdoğanlı Fethî*, 13.

¹¹ Vassâf, *Sefîne*, 4/463.

¹² *Sefîne*'de Fethî Efendi'nin sûreti, sûreti ve eserlerine dâir bilgiler, hâl-i hayâtında kendisiyle görüştüğü kaydedilen şeyh Muhammed Gâlib Salâhaddîn Efendi'den naklen verilmektedir. Bk. Vassâf, *Sefîne*, 4/459, 481.

Fethî Efendi'nin eserleri *Sefîne'* de, bir mürettep dîvân, dîvân dışında "birkaç torba dolusu eş'âr" ve seyr ü sülûka dâir bir risâle şeklinde sıralanmaktadır. Bunlardan başka *Bir Âşıkın Seyrânı* adında bir risâlesi olduğu kaydedilmiştir.¹³ Fethî Efendi'nin kendi el yazısıyla tertip edilmiş dîvânı ve bir şiir defterine ulaşan Asaf Gökbel, bu iki defterden dîvânı yayımlamış, diğer defterin içeriğinden bahsetmemiştir. Defterlerdeki ilk şiirlerin târihlerinden hareketle Fethî Efendi'nin erken yaşlarından itibaren şiirle meşgul olduğunu, çok sayıda şiiri bulunduğunu belirtmektedir.¹⁴ Fakat Gökbel'in *Fethî Dîvânı* başlığı altında neşrettiği ve çoğunluğu gazel formunda tanzîm edilmiş olan toplam 134 şiir, kaynakların tekrâr ettiği "birkaç torba dolusu şiir" yakıştırmasıyla örtüşmemektedir. Gökbel, Latin harflerine aktararak neşrettiği şiirlerin kendisindeki iki defterde kayıtlı bulunan şiirlerin tamamı mı yoksa bir seçki mi veya defterlerin sâdece biri mi olduğu konusunda kesin bilgi vermez. "Allâh" redifli bir münâcâtla başlayan bu neşir, bu ilk şiirden sonra kafiye sırasına göre dizilmiştir.¹⁵ Gerçekte bu tertîbi kimin oluşturduğu da açık değildir. Bu şiirler arasında meselâ Vassâf'ın *Sefîne'* de örnek olarak verdiği on şiirden beşinin mevcut olmaması,¹⁶ diğer beş şiir ile Gökbel'in hazırladığı metin arasında belirgin nüsha farklarının bulunması, Arapça Farsça kelimelerin ve tamlamaların imlâsı bakımından bu neşrin pek çok problem barındırması vb. sebepler, Fethî Efendi'nin şiirlerinin ilmî usûllere uygun olarak yeniden tespit ve tetkik edilmesini gerekli kılmaktadır.

¹³ Vassâf, *Sefîne*, 4/459.

¹⁴ Kitabın Önsöz'ünde Gökbel, "gayr-ı matbû dîvânı ve risâlesinden başka birkaç torba dolusu manzûm âsârı" bulunduğunu İbnülemin'den naklen bildirmektedir. Bk. Gökbel, *Bozdoğanlı Fethî*, 3, 11. İbnülemin'in bu konudaki kaynağı ise *Sefîne-i Evliyâ'*dir. Esâsen Fethî Efendi'nin bahsi geçen çok sayıdaki şiirinin mâhiyeti ve âkıbeti hakkında henüz yeterli bilgiye sâhip değiliz. Bu konudaki eksikliği gören Mehmet Şâmil Baş, Fethî Efendi'nin hayâtı, edebî şahsiyeti ve şiirleri üzerinde kapsamlı bir çalışma hazırlamaktadır.

¹⁵ *Fethî Dîvânı*'nın son kısmında "yâ" harfi ile kafiyeli şiirler arasına bilemediğimiz bir sebeple farklı kafiyelerde olan 128, 129, 130, 132 ve 133 sayılı şiirler (Gökbel, *Bozdoğanlı Fethî*, 96-99) -tamamı redifli olup sırasıyla; "n'eylerim", "neler var", "es-salâ", "olmuş olmamış", "buldum" redifiyle söylenmiştir- karışmış olup bu tertîbin Gökbel'in bir tercîhi mi olduğu yoksa elindeki nüshanın bir özelliği mi olduğu anlaşılmamaktadır. Bu şiirlerden meselâ, 128 ve 129 numaralı "n'eylerim" ve "neler var" redifli şiirler Gökbel'in kaynakları arasında yer alan İbnülemin'de (İnal, *Son Asır Türk Şâirleri*, 1/634-635) örnek şiir olarak yer almaktadır. Gökbel bu iki gazeli oradan alarak kitabına eklemiş olabilir.

¹⁶ Gökbel'in neşrettiği *Fethî Dîvânı*'nda, "Verd-i ruhsârın gören şeydâ olur âlem bu ya / Âh u efgâna düşer gûyâ olur âlem bu ya", "Şehâ dünyâda insân birbirin imdâd lâzımdır / Fitîli şem'ayı elbette bir ikâd lâzımdır", "Açık meyhânemiz vardır için gelsin bu meydâna / Olup huşyâr-ı aşku'llâh metânet virin imâna", "Kesmezem ümmîdi senden ey şefâat ma'deni / Sensin Allâh'ın habîbi sîrr-ı lâhût mahzeni" ve "Salâdır gelsin erbâb-ı hüner imdâda yangın var / Tutuşmuş her taraftan nüsha-i kübrâda yangın var" (Vassâf, *Sefîne*, 4/460-463) matlûl şiirler bulunmamaktadır.

Bozdoğanlı Mustafa Fethî Efendi'nin şiiirlerinden başka, *Bir Âşıkın Seyrânı* adlı bir risâlesi ve ayrıca seyr ü sülûka dâir başka bir risâlesi olduğunu kaydeden Vassâf, *Bir Âşıkın Seyrânı*'nın, "cidden güzel bir lisân, ârifâne bir beyân ile yazılmış" olduğunu¹⁷ ayrıca vurgulamıştır. Diğer risâle hakkında, tasavvufî bir metin olması dışında herhangi bir bilgi yoktur. Benzer şekilde, *Bir Âşıkın Seyrânı* adlı risâlenin mâhiyeti hakkında da Fethî Efendi'den bahseden kaynaklarda bir bilgi yer almamakta, hattâ Vassâf ve ondan naklen bilgi veren İbnülemin dışında bu risâlenin ismi dahi zikredilmemektedir. Bu risâleyi Gökbel de görmemiş olmalıdır, çünkü o da Fethî Efendi'nin eserleri arasında bu risâleden bahsetmez.

Bir Âşıkın Seyrânı matbû olmadığı ve varsa yazma nüshalarının hangi kütüphâne/ler/de olduğu bilinmediği için bu zamâna kadar üzerinde bir çalışma yapılmamıştır. Yaptığımız araştırma neticesinde söz konusu risâle; Süleymâniye Kütüphânesi, Nuri Arlasez Bölümü, nr. 284'te kayıtlı bir mecmûa içerisinde bulunmuştur. Bu orijinal risâle muhtevâ değerlendirmesi ve bir incelemeyle birlikte tam metin olarak günümüz alfabetine aktarılmıştır.

2. *Bir Âşıkın Seyrânı*'nın Özeti ve Muhtevâsı

Tahkiye üslûbuyla kaleme alınmış olan bu metin, herhangi bir edebî türe nisbet edilmeksizin sadece hacmi yönüyle değerlendirildiğinde "risâle" olarak tanımlanabilir. Ancak bu risâle her şeyden evvel kendine has dili ve üslûbu, tamamlanmış yapısı, orijinalliği ve kurgusalılığı¹⁸ itibarıyla bir edebî metindir. Hattâ ilk bakışta, içerdiği birtakım fevkalâde unsurlar sebebiyle fantastik bir hikâye gibi okunmaya müsâittir. Yine de bu metni daha ilk adımda bir edebî tür olan "hikâye" şeklinde takdîm etmek acele verilmiş bir karar olacağından isâbeti tartışılabilir. Bu aşamada hikâyeyi bir edebiyat terimi olarak değil de belli bir düzen içerisinde vak'a anlatımı, yâni "hikâye etme" şeklindeki geniş anlamıyla kullanmak ve dolayısıyla elimizdeki metnin âit olduğu tür konusuna ihtiyatla yaklaşmak yerinde olacaktır.

Bir Âşıkın Seyrânı on sekiz fasla ayrılarak işlenmiş bir metindir. Bu özelliği eseri bir hikâyeden ziyâde tiyatro metnine yaklaştırmaktadır. Fakat ilk bakışta farklı

¹⁷ Vassâf, *Sefîne*, 4/459. Bu iki risâleden İbnülemin, "Seyr ü sülûka dâir *Bir Âşıkın Seyrânı* unvânlı risâlesi vardır, o da tab' olunmamıştır." (İnal, *Son Asır Türk Şâirleri*, 1/634) ibâresiyle tek bir eser gibi bahsetmektedir. Gökbel'de bu risâle/ler hakkında İbnülemin'den yapılan nakil dışında bir mâlumât yoktur.

¹⁸ İsmail Çetişli bir metnin edebî eser olarak değerlendirilebilmesi için taşıması gereken belli başlı özellikleri on altı maddede toplar. Bu kriterlerden biri de edebî metnin itibârî, yâni kurgusal olmasıdır. Bk. Çetişli, "Kurgusalılık/İtibârîlik Bağlamında Edebiyat", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, XV, 39 (2009) [Prof. Dr. Hüseyin Ayan Özel Sayısı], 366-367.

sahneler gibi okunmaya müsâit olan bu bölümlmeyi yazarın tam olarak hangi durum değişikliklerini vurgulamak için oluşturduğu belirgin değildir. Çünkü fasıllar değişirken işlenen konu değişmemekte, fasıl öncesi ve sonrası bağlantılı bir bütünlük içerisinde devam etmektedir.

Eserde olaylar birinci şahıs ağzından anlatılmaktadır. Böyle olunca anlatıcı, sıraladığı hâdisâtı kendi mâcerâsı gibi işlemekte ve bu yönüyle metin bir sergüzeşt olarak da okunabilmektedir. Müellifin aynı zamanda mânevî terbiyeden geçmiş bir sûfî olduğu düşünülürken, metni bir hikâye veya sergüzeşt olarak tanımlamaktan ziyâde bir seyr ü sülûk tecrübesi aktarımı şeklinde görmek de kuvvetli bir alternatif olarak belirmektedir. Fethî Efendi'nin - bildiğimiz kadarıyla- bu eserden başka mensûr bir metin kaleme almamış olması, yâni hikâye vâdisinde başka denemelerinin bulunmaması, daha da mühimi metnin baştan sona tasavvuf istilâhları barındırıyor olması bu ihtimâli destekler mâhiyettedir.

Metnin türü hakkındaki değerlendirmelerin daha yerinde ve anlamlı olması için burada önce muhtevâyâ bir göz atmak uygun olacaktır. Metinde yer alan seyr ü sülûk emârelerinden hareketle hikâyede "sâlik" sıfatıyla tebellür eden kahramânın başından geçen olaylar şöyledir:

Hikâyenin başında sâlik kendisini yaratılış olarak güzele ve güzelliğe meftûn bir şahsiyet olarak târif etmekte, âşık tabîatlı olduğunu belirtmektedir. Bu hâl onun fitratında vardır. Âşıklık halleri sebebiyle zaman zaman üzücü zaman zaman tuhaf ve bâzen de gülünecek durumlara düşmüş, müsbet menfî farklı tecrübelerden geçmiştir. Yine böyle bir günde, kendisini tanımaya ve tanımlamaya çalıştığı bir demde gâibden bir ses işitir. Bu ses, hikâye boyunca belli durumlarda duyulmaya devam edecektir. Müellif gâibden gelen bu sesi "sadâ" kelimesiyle vurgulamış, eski edebiyâtımızda bilinen ve tekrâr edilen bir unsur olarak meselâ "hâtîf" vb. başka bir tevcîhte bulunmaksızın metin boyunca âdetâ bir özel isim gibi ısrarla aynı kelimeyi kullanmaya devam etmiştir. Hikâyenin kahramânı başlıkta kendisi için "sâlik" yerine "âşık" sıfatını tercih etmişse de metne göre hakîkî âşıklık vasfını yol/culuğu/n sonunda elde edeceği için şimdilik onu "sâlik" olarak zikretmek daha yerinde görünmektedir.

Sâlik, bilinmeyen bir kaynaktan gelen bu sadâyı ilk duyduğunda gökyüzünde ay vardır. Bulutların arasından seçilebilen ayı târif ederken sanki duyduğu sesi kamere isnâd etmekte, daha doğrusu okuyucuya bunu hissettirmektedir. Bu ses ona, gerçekte aşkın çok yüce bir mertebe olduğunu, geçiciliği müsellemlen olan gençlik ve güzelliğin

“muvakkat câzibesı” ile aşka nâil olunamayacağını söyler. Bu ihtâr üzerine sâlik, mâhiyeti bilinmeyen o sadâ ile konuşmaya başlar ve işin aslını sorar.

Sadâ, aşka tâlip olan sâlike, mâşûkuna çok yakın olduğu hâlde aradaki engel sebebiyle onu teşhis edemediğini beyân eder. Bu engel sadânın ifâdesiyle, “rakîb”dir. Ne var ki rakîb de sâlike çok yakındır ve bu engelin aşılması gerekmektedir. Rakîbi tesirsiz hâle getirmeden gerçek sevgili -sadâ, sevgiliyi “mahbûb” kelimesiyle anmaktadır- ile vuslât âdetâ imkânsızdır. Sadâ, meselenin bu tür inceliklerine vâkıf olmadığını îtirâf eden sâlike, talep etmesi durumunda kendisine rehberlik edebileceğini bildirir. Sâlik de bu rehberlik teklîfini kabul eder.

Sadâ sâlike, “gizli hazîneyi açacak” bir anahtar tevdî ettiğini söyler. Bu anahtarı kullanır ve sadânın kılavuzluğuna teslim olursa, mahbûba vâsıl olacaktır. Bu mutâbakat üzerine sadâ ona, “Şimdi yola girdin...” der ve akabinde hedefe varmak için kaçınması gereken davranışları sıralar. Hikâyenin bu safhasında “yola girmek” deyimini bir tür anlaşma sağlamak şeklinde anlaşılabilir gibi “yol” kelimesinden hareketle bir tarîkata intisâb etmek, ikrâr vermek olarak da yorumlanabilir.

Sadânın verdiği tâlimâta göre sâlik rakîbi aradan çıkarmak için onun isim ve sıfatlarından evvel fiillerini ortadan kaldırmak zorundadır. Bu fiiller ise öncelikle livâta, zinâ, hırsızlık gibi şerîatin yasakladığı fiillerdir. Ayrıca yalan söylemek, asabî davranmak, yaratılana eziyet etmek gibi büyük yanlışlar da sakınılması gereken davranışlar arasındadır. Sadânın telkînini kabul eden sâlik zaman zaman ümitsizliğe düşse de büyük bir gayretle vazîfesine devâm etmiş, zorlandığı durumlarda Allâh’a ilticâ ederek yolundan dönmemiştir. Bu mücâhede sürecini anlatırken de bir yerde “levm” kelimesini kullanır: “Ba’zı kere ümîdim munkat’ olup kendimi levm ediyorum. Mütemâdiyen Cenâb-ı Hakk’a niyâz eyliyorum.”¹⁹ Sâlikin içinde bulunduğu durumu levm/kınama kelimesi ile târif etmesi, bu mâcerânın nefis terbiyesi sürecinde “nefs-i levvâme”²⁰ tâbir edilen merhale ile alâkalı olabileceğini ihsâs etmektedir.

¹⁹ Bozdoğanlı Mustafa Fethî, *Bir Âşkın Seyrânı*, Süleymâniye Kütüphanesi, Nuri Arlasez Bölümü, nr. 284, 107.

²⁰ “Esmâ tariki denilen tarikatlarda nefsin yedi mertebesi ve sıfatı (emmâre, levvâme, mülhime, mutmainne, râziye, marziyye, zekiyye/kâmîle) olduğu kabul edilir ve bu mertebelere (akabe) ‘atvâr-ı seb’a’ adı verilir. Bu tarikatlarda nefis terbiyesi (seyrüsülûk) bu yedi mertebenin her birinde Allah’ın yedi isminden (lâ ilâhe illallah, Allah, hû, hak, hay, kayyûm, kâhâr) birinin zikredilerek aşılması sûretiyle gerçekleştirilir.” Bk. Süleyman Uludağ, “Nefis”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/528.

Sâlik, rehberinin menettiği, şerîatça da yasaklanmış olan fiilleri işlemek gayretinde iken bir anda zihninde o kötü fiillerin asıl kaynağının kendisinde mevcut bâzı sıfatlar olduğu düşüncesi belirir. Bu husûsu, “Bir aralık bana bir hâl oldu, fikrime bir parlaklık geldi...”²¹ cümleleriyle dile getiren sâlikin burada zikrettiği “hâl” kelimesi de yine etvâr-ı seb’anın yâni nefis terbiyesi metodunun ıstılahlarındanadır.

Bir tür aydınlanma hâlinde sonra sâlike rehberlik eden sadâ yeniden devreye girer. Söz konusu sadâ, sâlikin iç sesini veya derûnî tecrübesini tâkip edebilmektedir. Bu devrede sadâ sâliki gayretinden dolayı tebrîk eder, artık rakîbin fiilleriyle değil sıfatlarıyla mücâdele etmesini söyler. Bu sıfatlar ise meselâ, zinâyaya sevk eden şehvet, sirkate yönlendiren hırs ve tamahkârlık gibi sıfatlardır. Rehberi olan sadâya “amennâ” diyen sâlik, artık bu safhadan sonra yola daha rahat devam ettiğini kaydetmektedir.

Gayreti ve yol cesâretinin arttığını söyleyen sâlik, daha evvel yaptığı benzetmeye atıfla yolunun bir sahrâda değil, birbirine paralel akan iki ırmak kenârında yürüyor gibi ilerlediğini bildirmektedir. Mecaz mı hakikat mi olduğunu kestiremediğimiz bu târife göre ırmaklardan birinde “saf berrâk”, diğesinde “bulanık kirli” su vardır. Hikâyede bu temsîlin te’vîli yapılmamış, okuyucuya bırakılmıştır. Birbirine karışmadan birlikte akan bu temiz ve kirli suları beşerde mündemiç olan rahmânî ve şeytânî temâyüller olarak anlamak mümkündür. Bu mertebede sâlik, artık kendisini kınamayı terketmiş, farklı bir tahassüs seviyesine yükselmiştir. Öyle ki bâzen hiç bilmediği bir meseleyi, “düşünmeksizin” birdenbire idrâk edebilmekte; zaman zaman da kaynağını bilmediği vesveselerle üzülmeğe, müteessir olmaktadır. Sâlikin tasvîr ettiği bu hâl, etvâr-ı seb’anın üçüncü mertebesi olan nefs-i mülhimenin tezâhürleri ile benzerlik arz etmektedir. Fakat bu bahiste tam bir mütekabiliyetten bahsetmek konunun mütehassısı olmayı gerektirdiği veya en azından anlatıcıya, söylemediğini söyletmek gibi bir sınır ihlâline sebep olacağı için sadece benzerliğe dikkat çekmekle iktifâ etmek gerekir.

Bu süreci rakîbin cümle kötü sıfatlarını terk etmekle ikmâl eden sâlik, uyku ile uyanıklık arasında yanında kendisine çok benzeyen birini görür ve kısa sürede bu şahsın, mücâdele etmekte olduğu rakîb olduğunu anlar. Yanında karşısında duran rakîb, sâlikten korkmaktadır. Mücâdeleyi bıraktığında “cibilliyeti” gereği tekrar aynı hatâları günahları işlemeye devam edeceğini beyan eden rakîbi bağlamak sûretiyle

²¹ Mustafa Fethî, *Bir Âşıkın Seyrânı*, 107.

tesirsiz hâle getirir ve yoluna devam eder. Sâlik artık rakîbden kurtulmuştur; yol güzergâhı ise âdetâ bir cennet bahçesine dönmüştür.

Mücâhede sürecini geride bıraktığını ve huzûru bulduğunu düşünen sâlik bu aşamada o esrârengiz sadâyı tekrar işitir. Sadâya, artık yolun belâlarını geride bıraktığını ve yeniden aşka tâlip olduğunu söylerken beklemediği bir karşılık alır; sadâ ona yolun henüz yarısına gelmiş olduğunu bildirir. Demek ki mücâdele devam edecektir. Sadânın yeni telkîni, rakîbin kötü fiilleri ve sıfatlarından kurtulduğu gibi şimdi de kendi varlığından kurtulması gerektiği yönündedir. Sâlik bu teklifi anlamakta zorlanır; kendisini ifnâ ettiği taktirde mahbûba kavuşmanın nasıl mümkün olabileceğini sorarak itirâz eder. Sadâ onu onaylar; kötü fiil ve sıfatlardan rakîb ile birlikte kurtulduğunu, fakat bu defa iyi fiillerini de terk etmesi gerektiğini söyler. Çünkü, “Cân var iken cânân ele girmeyecektir.”²²

Yeni vazîfe safhasında sadâ ile sâlik arasında bir münâzara görürüz. Sâlik sevap kazanmak niyetiyle iyilik yaptığını, bunda fenâ bir taraf olmadığını savunurken sadâ ona, aşkı arayanın sevap hesâbına da giremeyeceğini söyler. Nihâyetinde iknâ olan sâlik, bu defâ merhamet, şefkat gibi hissiyâtının gereği olan iyi fiillerini terk etmeye çalışır. Burada gözetdiği sıra yine önce fiilleri sonra sıfatları terketmek şeklindedir. Bu sıfatları sadâ; “merhamet, şefkat, semâhat, şecâat, himmet, sadâkat, kanâat...”²³ şeklinde sıralamıştır. Bu noktada sâlik iyi sıfatlarını terk ettiğinde ahlâkının bozulacağı endişesini dile getirir. Ahlâkının bozulmasından gerçekte niçin endişe ettiğini sadâ kendisine gösterince düğüm çözülür. Çünkü sâlik esâsen iyi insanların namuslu kimselerin kendisini kınamalarından çekinmektedir. Oysa sadâ, hakîkî aşkı talep edenin halkın beğenisine rağbet etmeyeceğini, bunun “riyâ-yı hafî” cümlesinden sayılacağını hatırlatır. Bu iknâ edici açıklamadan sonra durumunu daha net görür ve sadânın telkînine teslîm olur. Sâlik artık iyilik yapmamaya çalışmaktadır, fakat bu hayli zor bir süreçtir. İyilik yapmamak için gösterdiği sabır, kötü fiilleri terketmek için verdiği mücâdeleden çok daha ıztırap vermektedir.

Yaptığı iyilikleri terketme sürecine giren sâlik, bu hâli içinden kaynayan ateş ve harâret ile güneşe doğru yürümek temsiliyle târif etmektedir. Yürüdükçe bütün iyi sıfatlarından teker teker soyunmakta, onları âdetâ elbise çıkarır gibi çıkarıp atmaktadır. Sonunda, ömrü boyunca kazanmak için çok emek harcıyıp gayret

²² Mustafa Fethî, *Bir Âşıkın Seyrânı*, 113.

²³ Mustafa Fethî, *Bir Âşıkın Seyrânı*, 116.

sarfettiği bütün libaslarından, yani iyi sıfatlarından tecrîd olmuştur. Bu süreçte etrafındaki hiçbir şeyle ilgilenmemektedir; ne bahçelerin yeşil rengi ne bülbüllerin güzel sesi, vaktiyle onu mütehasis eden bilcümle güzelliklerden yüzünü çevirmiştir. Öyle bir hâle gelir ki biraz daha ileri gitse yanacağını hisseder. Bu arada bütünüyle üryân kalmıştır. Bütün iyi ve kötü sıfatlarından ayrılınca ortaya çıkan sâdece kendi zâtı, kendi hakîkatidir. Kendi gerçeğini idrâk edince ise kendi güzelliğine hayrân olur. Sâlik bu tecrübeyi şu cümlelerle ifâde etmektedir; “Şimdiye kadar başka mahbûb aradığım ne kadar beyhûde imiş. Demek müddet-i medîdeden beri aradığım mahbûbum ben imişim. Hamden sümme hamden, cânânıma vâsıl oldum. Evet, visâle erdim.”²⁴

Sâlik maksadına nâil olduğunu düşünürken rehberi olan sadâ yine devreye girer ve bu defâ sâlike kendisinden vaz geçmesi telkîninde bulunur. Keşfettiği kendi güzelliğinde takılıp kalırsa, hakîkat güneşinden nasiplenemeyeceğini bildirir. Yolculuğun bitmediğini idrâk eden sâlik artık îtirâz etmeden söylenene tâbî olmaktadır. Varlığını bürüyen ateş şiddetini arttırmış, altı ciheti fark edemez, hattâ ilerlediği yolu göremez hâle gelmiştir. Bu süreçte beş duyu, zaman ve mekân, akıl ve idrâkini yitirdiğini söyleyen sâlik, bu hâlinin dile gelmez yönlerini; “Ben bu hâlet ile ne kadar müddet geçti, neler zuhûr etdi? Ben nerelerden yürüdüm, kime karışdım, kimi terketdim? Ölü müyüm, diri miyim?”²⁵ cümleleriyle dile getirmektedir. İşte böyle tanımlanamaz bir hâl üzereyken bir defâ daha sadâyı işitir ve bu artık son safhadır. O esrârengiz sadâ sâlike, artık anahtarı elde ettiğini, kendisinin bu noktadan ileri gidemeyeceğini, giderse yanacağını bildirir. Ona “kenz-i mahfiye girmesini”, böylece aşkın zuhûr edeceğini söyler.

Artık yolculuğun, şâyet bu bir mânevî yolculuk ise seyrin ve sülûkun nihâyeti olan bu mertebedeki hâlini sâlik, “Kendimden külliye geçdim, mahv oldum.”²⁶ diyerek târif etmektedir. Şâhidi olduğu sayısız sınırsız “etvâr-ı muhtelif” sâlikin nazarında “fî'l-i vâhide ric'at etmekte”, yâni tek bir fiil gibi görünmektedir. İşte tam bu sırada sâlikin, “mahbûb-ı muazzam” diye andığı nûr zuhûr eder. Hayret peçelerine sarılı olan o nûr, varlığıyla on sekiz bin âlemi zerrelere kadar tenvîr etmekte ve hayâtiyet vermektedir. Sâlikin aramakta olduğu “aşk” da o emsâlsiz güzelin hayrânıdır, o cemâlin nûru bizzât aşkı yakmaktadır. O cemâlin bâzı hicapları kalkınca

²⁴ Mustafa Fethî, *Bir Âşıkın Seyrânı*, 119.

²⁵ Mustafa Fethî, *Bir Âşıkın Seyrânı*, 121.

²⁶ Mustafa Fethî, *Bir Âşıkın Seyrânı*, 121.

hayretler o nisbette artmış, aşk dahi titremeye başlamış, bütün âlemi bir “şevk-i câvidânî” istilâ etmiştir.

Görüldüğü üzere bir şahsî tecrübe üzerinden ve hâliyle yoğun istiâreli bir anlatımla târif edilen bu makamda sâlik; hakîkati örten cümle perdelerin kalktığını, cemâlin aşk ile aşkın cemâl ile vuslata erdiğini müşâhede etmiştir. Aşkın cemâlin ta kendisi olduğuna, cemâlin ise zâttan ayrı olmadığına, zâtın ise “bî-şerîk” ve emsalsiz olduğuna şehâdet etmiştir. Bütün bu tecrübenin “bir ân-ı gayr-ı münkasime”, yâni kısaltılamaz bölünemez bir an içerisinde tecellî ettiğini söyleyen sâlik, akabinde ve sırasıyla mahbûbun yeniden hicaplara büründüğünü, âşıkların gözünde sıfatların yeniden tecellî ettiğini, arştaki nûrun kürsî ve levhi doldurduğunu, melekûtun rûhâniyetin gönüllere tesellî bahşetmeye başladığını, bildik tecellîlerin yeniden zuhûra geldiğini tecrübe etmiştir. Bu târifsiz temâşâdan sonra sâlik kendine gelir. Fakat artık sâlik o eski sâlik değildir, hâli tamâmen değişmiştir. Muhteşem latîf ve zarîf nikaplarla sarıli olan mahbûbu gördüğü için şükür secdesine kapanır. Fakat cümle âşıkların aşkları nisbetinde kıskançlığa düştükleri gibi o da bundan böyle mahbûbun ağıyâr gözünden nihân olmasını istemektedir. Bunun için kendisini de hicaplara sararak gizlemek ister.

Hikâyenin bundan sonraki safhasında anlatıcı tâlibi ve sâliki olduğu yolun ona kattığı kazandırdığı yeni hâlini tasvir etmektedir. Arayışı nihâyete ermiş, aradığını bulmuştur; dolayısıyla artık bir sâlik değil, âşıktır. Fakat bu defâ kendi hâlini gizlemek murâdındadır. Meselâ sevgili ile yan yana olduğunun bilinmesini istemez, kıskanmaya devam eder. Kimden kıskandığına gelince, benliğinden kıskanmaktadır, çünkü benliği ağıyârdır. Cânânı ile birlikte olduğu için kendisini de gizlemek ister. Bunun için de daha evvel soyunduğu esvaplarını birer birer giyinmeye başlar; vakar, temkîn ve sukûnet sâhibi olur. İyi sâlih fiiler işlemeye başlar, böylece mahbûbun fiil ve sıfatlarını gizleyebilecektir. Onca sıfat ve fiil örtüleriyle sakladığı mahbûb ile hakîkatte artık ne aynıdır ne gayrıdır. Âşığı gören esâsında mâşuku da görmüş olacağı için fiil ve sıfatlarını gören bunlara takılıp zâtını göremeyecektir. Kendisi görülmeyince yâri de görülemeyecektir. Artık bütün derdi ağıyârdan kendini saklamaktır. Böyle olunca daha önce hakîkî aşkı bulmak için etkisiz hale getirdiği rakîbi de çağırır, onunla kendisini bir kat daha gizlemiş olur. Onun, yâni rakîbin bâzı sıfat ve fiilerini yeri geldiğinde işlemek üzere yeniden kuşanır.

Bütün bu kendini ve esâsında tecrübe ettiği hakîkî aşkı gözlerden setretme gayreti, onu sûretâ başladığı noktaya döndürmüştür. Fakat her ne kadar gözler onu eski hâliyle görüyor olsa da o artık eski hâlinde değildir, kendi ifadesiyle “sekr-i aşk”

yâni hakîkî aşkın verdiği sarhoşluk hâlini taşımaktadır. Bu tür bir sarhoşluktan ayrılmak mümkün değildir, ayrılmış olsa bile tecrübe ettiği sekr hâli silinmesi imkânsız bir iz/lezzet olarak âşıkta kalacaktır.

Görünürde başladığı noktaya dönen âşık, son bir defâ mâlum sadâyı duyar. Bu defâ sâlike “âşık-ı sâdık” diye hitâb etmekte olan bu ses artık yeni bir telkînde bulunmaz, aksine âşığı tebrik etmektedir. Hattâ ona, hakîkî aşkın ne olduğunu öğrendin, gel elinden öpeyim diye teveccüh gösterir. Fakat âşık kendi hakikatini sadâdan da gizlemek ister. Kendisinde aşk-ı hakîkîyi talep edecek cesâret bulunmadığını, bir fakîr hakîr kul olduğunu söyleyerek bu yolda rehberi olan sadâya sırrını vermek istemez. Sanki o arayış, o merak, o talep, o ısrar, o gayretten eser kalmamış gibi görünmektedir. Oysa sadâ sâlikin bu yeni hâlini de anlamakta, hangi derin tecrübenin bu şekilde kendini gizleme isteğine yol açtığını bilmektedir. O sebeple konuşma konusunda ısrarcı olmaz. Bu son karşılaşma, birbirinin hâline âgâh olan iki vuslat erinin açıktan değil ama îmalı konuşarak hâlleşmesi gibidir.

Son olarak anlatıcı, vaktiyle kendisine “kenz-i mahfî”yi açabilmesi için emânet ettiği anahtarını sadâya îade edebileceğini söyler. Sadâ ise bunu kabul etmez, vakti geldiğinde o anahtarını kendisi gibi ehil bir tâlibe vermesini tenbîh eder. Buradan anlaşılın, seyr ü sülûkunu ikmâl eden âşığın da artık hakikat arayışında olanlara rehberlik vazîfesi ile yüklenmiş olduğudur. Tek şart ise anahtarın ehil olmayan kimselerden sakınılması yönündedir. Mânevî sırlar hazînesini açan anahtar yalnızca bunu tecrübe etmiş kimselerde bulunabilir ve yine yalnızca istîfâtlı tâliplere emânet edilebilir. Demek ki mânevî tekâmül yolunda mesâfe kaydedebilmek için mürşid-i hakîkî kadar mürîdin de hakikatli olması gerekmektedir. Bu son mülâkattan sonra âşık artık evine döner, vaktini ibâdet ve tâatle geçirmeye başlar. Mübtedî olarak başladığı seyrân böylece nihâyete ermiş, müntehâ ya da diğerk bir ifâdeyle vâsılînden olmuştur.

3. Bir Âşıkın Seyrânı Hikâye mi Hasbihâl midir?

Bozdoğanlı Fethî Efendi, yaşadığı dönem itibarıyla Türk edebiyâtının yenileşme dönemini idrâk etmiş bir sûfî şâirdir. Bu süreçte şiir ve edebiyâtle meşgul olanların Batılı tarzda ilk örnekleri henüz verilmeye başlanan tiyatro, hikâye, roman vb. yeni edebî türlere intibak edebilmeleri kolay olmamıştır. Kadîm edebî gelenek yeni türler karşısında varlığını bütünüyle muhâfaza edemese de ısrarlı taraftarlarının kalemiyle tesiri bir süre daha devam etmiştir. Biraz da bu tesir sebebiyle, Batı’da önemli örnekleri verilmiş olan hikâye ve romanlar ile bizim edebiyâtımızdaki ilk ürünler arasında târif ve kapsam bakımından belirgin farklılıklar bulunduğu görülür. Öyle ki bizde roman

ve hikâye başlangıçta edebiyat sâhasına birbirinden tamâmen farklı iki şûbe olarak çıkmamış,²⁷ hangi eserin roman hangi eserin hikâye olduğu konusunda bile çok defâ görüş birliği sağlanamamıştır. Burada tam metnini vereceğimiz *Bir Âşıkın Seyrânı* da yeni edebî türlerin çerçeve ve içeriklerine dâir sınırların netleşmediği bir devrede vücut bulmuştur. Müellifi Mustafa Fethî Efendi şâirlik yönüyle geleneğe bağlı olmakla birlikte, bu eserin eski ile yeni arasında nerede durduğunu tâyin edebilmek kolay değildir. Yani bu eser eski edebî geleneğe âit bir metin olarak mı yoksa yeni edebiyâtın henüz teşekkül etmeye başlayan türlerinden meselâ bir hikâye veya tiyatro tecrübesi olarak mı görülüp tasnif edilecektir? Dönemin değişken ve tartışmalı edebiyât anlayışları sebebiyle bu suâle net bir cevap bulmak kolay değildir. Esâsen eserin türünü belirleme meselesi sadece bir tasnif problemi olmayıp müellifin ne söylediğini doğru anlamak ve dolayısıyla eserden istifâdeyi arttırmak bakımından da önemlidir.

Bir Âşıkın Seyrânı herşeyden evvel tahkiyeli anlatım üslûbuyla kaleme alınmış bir metindir. Tahkiyeli anlatım ise eski edebiyatımızın hem nesir hem nazım sâhasında çok sayıda örneği bulunan bir üslûp özelliğidir. Manzûm örnekler zaman içinde sayıca belirgin bir üstünlük kazanmış olup hikâye aktarımı için özellikle mesnevî formu tercih edilmiş; bu mesnevîler aynı zamanda bizde hikâye ve romanın ilk örnekleri olarak görülmüş ve öyle değerlendirilmiştir.²⁸ Genel kabul gören bu tespit uyarınca, kendine has bir üslûp ve muhtevâ ile de olsa eski edebiyatımızda hikâyenin var olduğu söylenebilir. Gerçi Mustafa Fethî Efendi eserini mesnevî formunda tanzîm etmemiştir, ama yukarıda temas ettiğimiz üzere eski edebiyat sâhasında hikâye olarak değerlendirilen edebî metinlerin zâten tamâmı manzûm değildir. Her iki te'lîf türünde de gelenekteki anlamıyla hikâye mevcuttur. Dolayısıyla Fethî Efendi'nin eserinin çerçeve ve üslûp bakımından geniş anlamıyla bir hikâye metni olduğu söylenebilir.

²⁷ Bu meyânda meselâ Giritli Aziz Efendi (v. 1798)'nin *Muhayyelât* adlı eseri eski hikâye ve masal türü ile roman özelliklerinin karıştığı bir metin olarak görülmektedir. Bk. İnci Enginün, *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e* (İstanbul: Dergah Yay., 2006), 168. Bizde hikâye ve roman kelimeleri uzun süre birbirinin yerine kullanılmıştır. Bk. Deniz Polater, "Tanzimat'tan Milli Edebiyat'a Hikâye ve Roman Türlerinde Adlandırılmalar", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, XXII, 1 (2018), 132.

²⁸ Bu yaklaşımın ayrıntılı şekilde işlendiği bir makale için bk. Ağâh Sırrı Levend, "Divan Edebiyatında Hikâye I", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yay., 1967), 74-75. Osmanlı dönemi edebî geleneğinde yüzyıllardır süregelen mesnevîler, halk hikâyeleri ve destanlar, "tahkiyeli eser" olarak değerlendirilmiş, zamanla bu türlerin hepsine "hikâye" denilmiştir: "*Türk edebiyatında destandan halk hikâyesine, masaldan mesneviye uzanan tahkiyeli eserler sınıfı; tahlil ve tasvir yönüyle roman mertebesine çıkamasa da birçok yönüyle hikâye ve romanla benzerlik gösterir.*" Bk. Polater, "Tanzimat'tan Milli Edebiyat'a Hikâye ve Roman Türlerinde Adlandırılmalar", 146, 150.

Bir Âşıkın Seyrânı'nı modern anlamda bir hikâye olarak okumak da mümkündür. Fakat eserin varlık kazandığı dönemde henüz ilk örnekleri görülmeye başlanan Batılı tarzdaki hikâye ile bu metnin tam olarak örtüşmediğini görürüz. Modern bir tür olarak hikâyenin ortaya çıkmadığı devirlerde bizim ve mensûbu bulunduğumuz müslüman milletlerin edebiyâtlarında anlatmaya dayalı türler için “destan, kıssa, hikâyet, sergüzeşt, terceme, hasbihâl, sâniha, vâkıa, hâdisa, nâdire, mâcerâ, nakl” gibi farklı isimler kullanıldığı²⁹ ve tüm bu tahkiyeli metinlerin her birinin aynı zamanda hikâye olarak anıldığı bilinmektedir. Bugün hikâye türünün genişleyen çerçevesi ve hikâyelerde kullanılan çok çeşitli anlatı yöntemlerinin araladığı kapıdan baktığımızda eski edebiyâtımızın bütün bu ürünlerinin modern hikâye içerisinde bir yeri ve karşılığı olduğu söylenebilir. Fakat modern hikâyenin müstakil bir tür olarak yerleşmesi bir anda tahakkuk etmemiş, Batı tarzı hikâyeye tanıştığımız 19. asrın sonlarından başlayarak uzun bir sürece yayılmıştır. Aslında Batı edebiyâtında da hikâyenin serüveni uzundur. Ayrı bir edebî tür olarak kabul edilinceye kadar hikâye belli bir gelişim süreci içinde farklı adlandırmalarla bugünkü formunu bulmuştur.³⁰ Kısacası hikâye çok daha geniş anlamıyla Türk edebiyâtı içerisinde zâten mütedâvil bir kelimedir. Fakat Batı edebiyâtında nisbeten belirgin ve müstakil bir edebî tür olarak karşılaştığımız hikâye, bizdeki geleneksel hikâye üslûbuyla tam olarak uyum sağlayacak bir yapıda değildir. Dolayısıyla bu süreç içerisinde bizim edebiyâtımızdaki hikâye kavramı anlam ve/ya alan daralmasına mâruz kalır. Artık hikâye tanımlarında, gerçek veya gerçeğe yakın olayların belli bir üslup çerçevesinde anlatımı³¹ şeklinde bir yaklaşım ağırlık kazanır. Her ne kadar bu çerçeve zamanla genişlemiş ve hikâye türü form ve içerik bakımından çeşitlilik kazanmışsa da *Bir Âşıkın Seyrânı*'nın yazıldığı dönemde bu târif henüz geçerliliğini korumaktadır. Bu sebeple eserin yazıldığı dönemdeki hikâye târiflerini dikkate aldığımızda elimizdeki metni, yeni bir edebî tür

²⁹ Mehmet Kanar, “Hikâye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hikaye#2-fars-edebiyati> (Erişim 17 Ocak 2021). Bu geniş anlam boyutuyla Türk hikayeciliği, Türk edebiyâtının en eski dönemlerine, meselâ İslâmiyet öncesi Uygur Türklerine kadar uzanır. Bk. Hasan Kavruk, “Klasik Türk Nesir Geleneğinde Tahkiye Dili”, *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları V: Nesrin İnşası Düzyazıda Dil, Üslup ve Türler* (İstanbul: Turkuaz, 2010), 178.

³⁰ “Fransızca’da “narration (anlatım), conte (masal), récit (anlatı), historie (tarih), historiette, nouvelle (roman)”; Almanca’da ise “Geschichte, Märchen (tarih)” sözcükleri hikâyeye karşılık ya da onu da içerecek şekilde kullanılır. İngilizce’de ise “story” sözcüğüne gelinceye kadar “tale (masal/uydurma), yarn (gemici masalı), narration (anlatım), relate (nakletmek), novel (roman) sözcükleri türü karşılamak için kullanılır.” Bk. Ahmet Uslu, *1980-2000 Yılları Arası Türk Hikâyeciliğinde Yapı* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, doktora tezi, 2016), 2.

³¹ Hasan Kavruk, “Klasik Türk Nesir Geleneğinde Tahkiye Dili”, 178.

olan hikâye şeklinde sunmamız mümkün olmaz. Ayrıca devrin hikâye anlayışına uygun olarak bir hikâyede bulunması gereken olay örgüsü, şahıs kadrosu, zaman ve mekân unsurları³² bu metinde olması gerektiği netlikte tespit ve tefrik edilememektedir.

Eski Türk edebiyatında hikâye konusuna dönecek olursak, bu devrede ortaya konan tahkiyeli metinler üzerinde muhtevâları ve edebî kıymetleri yönüyle farklı tasnif denemelerinin yapıldığını görürüz. Meselâ Agah Sırrı Levend, hikâye üst başlığı altında topladığı metinleri manzûm mensûr ayrımı yapmaksızın yapıları, genel karakterleri, içerdikleri motifler vb. farklı özelliklerine göre sıralamış; konularına göre oluşturduğu listede “Sergüzeşt-nâme ve hasbihâl yollu hikâyeler” faslı açmıştır.³³ Levend’in ortaya koyduğu bu tertip dikkate alındığında; belli bir düzen içinde tâkip edilebilir muhtevâsı, “gâibden gelen sadâ” gibi nisbeten tabiat üstü sayılabilecek unsurları ve ben anlatım tarzı vb. özellikleriyle *Bir Âşıkın Seyrânı*, eski edebiyâtımızdaki mevcut türlerden sergüzeşt-nâme ve hasbihâllere yakın durmaktadır. Muhtevâlarına göre kurmaca ve hâtrât olmak üzere iki ayrı kategoride ele alınan sergüzeşt-nâmelerin özellikle hâtrât özelliği taşıyanlarında, yol ve aşk mâcerâları, sürgün ve hastalık gibi durumlar, yolculuk esnâsında çekilen sıkıntılar gibi çok çeşitli konular işlenebilmektedir. Farklı anlatım tekniklerinin bir arada kullanıldığı bu metinlerde özellikle tasvir, tahkiye, özetleme, sahneleme, diyalog, iç monolog gibi anlatımlar belirgindir.³⁴ Hâtrât içerikli sergüzeşt-nâmelere çok benzeyen bir başka tür ise Eski Türk edebiyatında aynı zamanda bir üslûp türü olarak görülen hasbihallerdir. Ekseriyetle mesnevî formunda kaleme alınan hasbihallerin bir kısmında şâirler

³² “Türk edebiyatında Tanzimat dönemine gelinceye kadar olay çevresinde oluşan edebî metinlerde bazı ortak nitelikler görülür... Masalsı ögeler etrafında yoğunlaşan bu ürünler, “olay” ögesini ön plana aldıkları için mekân ve kişi tasvirlerine çok az yer verir. Mekânlar, betimlemelere yer verilmeden, sadece adlarıyla belirtilirken kişilerin de genel ve kabataslak tasvirleri yapılır. Zaman unsuru ya belirsizdir ya da “akşam, gün, bahar mevsimi” gibi kısa süreli ve genel ifadelere dayalıdır. Karakter tahlillerinin yok denecek kadar az olması da bu türlerin ortak özellikleri arasında yer alır. Tanzimat dönemiyle edebiyatımıza giren modern hikâye ve roman türlerinde, olay örgüsü önemini korumakla beraber, “kişi, zaman, mekân” unsurları önem kazanmaya başlar.” Bk. Polater, “Tanzimat’tan Milli Edebiyat’a Hikâye ve Roman Türlerinde Adlandırmalar”, 131.

³³ Hikâyelerde işlenen diğer konular şöyle sıralanmaktadır: Dinî konular, enbiyâ ve evliyâ hikâyeleri; aşk hikâyeleri; kahramanları tarihten alınmış hikâyeler; temsîlî hikâyeler; tasavvufî hikâyeler; serüven hikâyeleri. Ayrıca bu hikâyelerin genel karakterleri hakkındaki tespitleri önemlidir. Buna göre bu hikâyelerde olayların akışı masal kurgusuna yakındır ancak masaldan ayrıştığı tarafları çoktur. Yer ve zaman kaydı bulunmaz, tabiat tasvirleri de gerçeğe uygun değildir. Hikâye kahramanlarının davranışlarında tabîlik yoktur Bk. Levend, “Divan Edebiyatında Hikâye I”, 72-75.

³⁴ Orhan Kemal Tavukçu, “Sergüzeşt-nâme”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/559.

doğrudan kendi fizikî ve manevî hâllerinden bahsederlerken bazılarında yine kendi duygu ve düşüncelerini yarattıkları farklı kahramanlar ve onların kurmaca hikâyeleri üzerinden aktarmayı tercih etmişlerdir.³⁵ Meselâ Nev'î'nin (v. 1599) *Hasb-ı Hâl* adlı mesnevisi bu ikinci türe güzel bir örnektir. Bu mesnevîde Nev'î, "Âşık" adını verdiği kahramanın mecâzî aşktan hakikî aşka geçişini hikâye etmektedir.³⁶ İşte bu ve benzeri edebî metinlere yaklaşılarak baktığımızda yukarıda geniş özetini verdiğimiz *Bir Âşıkın Seyrânı*, form bakımından olmasa da muhtevâsı itibâriyle özelde Nev'î'nin mesnevîsi, genel çerçevesi bakımından ise hasbihâl türüyle benzerlik arz etmektedir.

Bir başka tasnif denemesinde yine manzûm mensûr ayrımı yapılmaksızın hikâye ve içinde hikâye barındıran eserler; edebî, târihî-menkabevî ve tâlimî olmak üzere üç ana grupta mütâlâa edilmiştir. Öğretme maksadıyla kaleme alınan sonuncu gruptaki metinler de kendi içinde konularına göre dinî, tasavvufî, ahlâkî ve ansiklopedik eserler şeklinde tasnif edilmiştir.³⁷ Bu çerçeveden bakıldığında *Bir Âşıkın Seyrânı*, tâlimî maksatla kaleme alınan tasavvufî bir eser/hikâye olarak tür içerisinde karşılığını bulabilir. Gerçekten de Fethî Efendî'nin eserinde tahkiye tekniği amaç değil araç olarak görülmektedir. Yâni kurgusu itibâriyle edebî olan bu metnin maksadı yönüyle tâlimî olduğu söylenebilir. Kaldı ki bu tür metinler de "yarı itibârî" isimlendirmesi³⁸ ile yine edebî metinler kategorisine dâhil edilmiştir.

4. Bir Âşıkın Seyrânı Tasavvuf Metni midir?

Sergüzeştname, hasbihâl veya herhangi başka bir kategoriye doğrudan dahil edilemeyen tâlimî bir hikâye de olsa *Bir Âşıkın Seyrânı*'nın ana teması tasavvuftur. Eserin başlığında yer alan "seyrân" kelimesi de hikâyenin muhtevâsını aksettirmek ve

³⁵ Halûk Gökalp, *Eski Türk Edebiyatında Manzum Sergüzeşt-nameler* (Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, doktora tezi, 2006), 10.

³⁶ Mesnevîde şâir, efsâne bahânesi ile kendi hasb-ı hâlini anlattığını kaydetmektedir: "Cümlesi hasb-ı hâl-i Nev'î-yi zâr / Cümlesi güft ü gûy-ı ışk-ı nigâr", Gökalp, *Eski Türk Edebiyatında Manzum Sergüzeşt-nameler*, 11. Ayrıca bk. Hande Özer, *Nev'î'nin Hasb-i Hâl'i* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, yüksek lisans tezi, 1994).

³⁷ Bu ayrıntılı tasnif için bk. Şerife Yağcı, "Klasik Türk Edebiyatı Geleneğinde Hikaye", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 141 (İstanbul 2002), 158-159.

³⁸ Şerif Aktaş'ın, edebî metnin temel vasıflarından biri de "kurmaca" olmasıdır, edebî metinde yaşanan gerçeklik olduğu gibi anlatılmaz, anlatılırsa târih olur, hâtra olur, öğretici metin olur ("Edebî Metin ve Özellikleri", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, XV, 39 (2009), 197.) yönündeki görüşlerini müzâkere ettiği bir tebliğinde İsmâil Çetişli, "hâtra, fıkra, musâhabe" vb. metinlerin de sanıldığı aksine gerçeği olduğu gibi nakletmekten ziyâde bir kurgu içinde sunduklarını, dolayısıyla bu kabil metinlerin de yarı itibârî, yâni bir tür edebî metin olduklarını yine Şerif Aktaş'a referans ile vurgulamaktadır. Bk. Çetişli, "Kurgusallık/İtibârîlik Bağlamında Edebiyat", 369.

metnin yönünü tâyin etmek konusunda belirleyici bir etkiye sâhiptir. Seyrân yâni seyr, dilimizde sâdece gezip dolaşmak anlamında kullanılmaz, hayranlıkla temâşâ ve rüyâ anlamlarını da mündemiçtir. Bir tasavvuf istilâhı olarak “seyr ü sülûk” ise bilindiği üzere tasavvufî terbiyede tâlibin yâni sâlikin mânevî yolculuğunu ifâde eder. Tasavvufu târif sadedinde “sülûk ilmi” de denilmiştir.³⁹ Buna göre seyrân, daha evvel yolun zorluklarını ve tehlikelerini tecrübe etmiş olan bir mürşidin rehberliği ve nezâretinde mânevî terbiye yolunda sülûk etmek, ilerlemek demektir. Esâsen seyrân ve aşk kelimeleri, Fethî Efendi’nin şiirlerinde, yâni tercih ettiği kelime kadrosunda ayrı bir yeri olan kelimelerdir. Meselâ, *Fethî Dîvânı*’nda yer alan muhammes-i mütekerir formundaki altı bendlik bir şiirde; “Bu meydân özge meydândır / Bu aşk bir başka seyrândır” beyti her bend sonunda tekrâr edilmektedir. Bu şiirin özelliklerle; “Gelür pîrânın ervâhı / Hakâyık genci miftâhı / Saçarlar feyzi islâhı / Bu meydân özge meydândır / Bu aşk bir başka seyrândır”⁴⁰ şeklindeki dördüncü bendinde de görüldüğü üzere Fethî Efendi “seyrân” kelimesini, aşk yolunu yol edinmek anlamında kullanmaktadır ki buna rahatlıkla seyr ü sülûk diyebiliriz.

Fethî Efendi bu hikâyeyi “seyrân” kelimesiyle takdîm ettiğine ve metin şeklen otobiyografik bir anlatı olduğuna göre kendisi de hakîkî aşka tâlip olan bir sâliktir. Bu yaklaşımın kat’î sûrette isbâtı mümkün değilse de hikâyenin başlığı ile muhtevânın mütekalibiyeti bu okumayı destekler mâhiyettir. Kaldı ki Fethî Efendi, Halvetiyye’nin Uşşâkîlik kolundan müstahlef bir sûfidir ve büyük ihtimâlle kendi nefsinde tecrübe ettiği mânevî terbiye metodunu bu yolun tâliplerine akılda kalıcı ve etkili biçimde hikâye etmek istemiştir. Risâlenin sonundaki istinsâh kaydında eserden, “reh-nümâ-yı hakîkat”⁴¹ şeklinde bahsedilmesi de bu tahmîni destekler mâhiyettir. Hikâyede belli bir merâtip seyrini tâkip ederek “sadâ” olarak isimlendirilen rehberin etkili yönlendirmelerle çizdiği yol, bir Hakk’a vuslat yoludur. Dolayısıyla dili, üslûbu

³⁹ “Bu ilmin konusu, tâlibin Hakk’a erme yeteneğini kazanmak için nefsinin dünyâ kirlerinden arındırması, ahlâkını düzeltmesi ve güzelleştirmesi, amacı da nefsinin ve rabbini bilmesidir. Tasavvuf yoluna girmek yani sülûk yapmak isteyeneye ‘tâlip’, yolun başlangıcında olana ‘mübtedî’, bu yolda mesafe katedene ‘sâlik’ (ehl-i sülûk), yolun sonuna ulaşana ‘müntehî’ denir. Sâlik mübtedî ile müntehî arasındaki mertebedir.” Bk. Süleyman Uludağ, “Sülûk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/127.

⁴⁰ Gökbel, *Bozdoğanlı Fethi*, 38. Bendde yer alan “künc” kelimesinin “genc” olarak okunması anlam bakımından daha uygun görülmüş, imlâda da Gökbel’e bağlı kalınmıştır.

⁴¹ “Bir *Âşıkın Seyrânı* nâmındaki bu reh-nümâ-yı hakîkati Hüsâmeddîn-i Uşşâkî şeyh[i] Mustafâ Sâfi Efendi kuddise sirruhu’s-sâmî hazretlerinin bir yerden istinsâh ettiği nüshadan istinsâh olunmuştur.” (Mustafa Fethî, *Bir Âşıkın Seyrânı*, 129.) şeklindeki kayıt bu risâlenin Uşşâkî muhîtinde rağbet gördüğüne bir delil teşkil eder. Mustafa Sâfi Efendi (v. 1926) Uşşâkî meşâyihundan olup *Sefîne-i Evlîyâ* müellifi Hüseyin Vassâf Efendi’nin de mürşididir.

ve hâssaten ayrıntılı kurgusu yönüyle edebî bir metin olan *Bir Âşıkın Seyrânı*'nı, başlıkta yer alan âşık ve seyrân kelimelerinin tedâîleri üzerinden bir seyr ü sülûk hikâyesi olarak okumak mümkün hâle gelmektedir.

Bir seyr ü sülûk hikâyesi olarak *Bir Âşıkın Seyrânı*'nın hangi mânevî terbiye metoduna paralel seyrettiğini, hangi yöntemle kâmilten örtüştüğünü tespit edebilmek ise esasta tasavvuf sâhası uzmanlarının karar verebileceği bir keyfiyettir. Burada sadece “etvâr-ı seb’a” ve “letâif-i hamse” terkipleriyle anılan ve seyir bakımından birbirleriyle hem müşterek hem farklı incelikler içeren iki mânevî terbiye yönteminin mevcut olduğunu, bunlara ilâveten bir de “nazar-sohbet” metodu bulunduğunu hatırlamakla iktifâ edebiliriz. Müellifin mensûbu bulunduğu Uşşâkîlik tarikatındaki seyrân u sülûk usûlünün etvâr-ı seb’a adıyla bilinen nefis terbiyesi yöntemi üzerinden ilerliyor olması, bu metin için etvâr metodunu öncelikli hâle getirmektedir.

Tasavvuf edebiyâtı sâhasında etvâr-ı seb’a etrâfında geniş bir literatür mevcuttur.⁴² Hattâ bu risâlelerden biri Fethî Efendi'nin mürşidi olan Muhammed Tevfik Efendi'ye (v. 1864) nispet edilen *Etvâr-ı Sûfiyye* adlı eserdir.⁴³ Fethî Efendi'nin sâliki olduğu tarîkata ve yaşadığı döneme âit olması bakımından benzerleri arasında öncelik verdiğimiz bu metinde de sâir etvâr-ı seb'a risâleleri gibi nefis-i emmâreden başlayıp nefis-i kâmileye kadar nefsin yedi mertebesi belli başlı özellikleriyle tanıtılmaktadır. Ayrıca her bir mertebede sâlikin görebileceği rüyâlar ve bu rüyâlara dâir büyük velîlerin kayıtlara geçmiş olan tâbirlerinden örnekler sunulmaktadır.⁴⁴ İçerik bakımından söz konusu eser ile *Bir Âşıkın Seyrânı* arasında bire bir paralellik kurmak kolay değildir. Çünkü *Bir Âşıkın Seyrânı* etvâr-ı seb'ayı konu eden manzûm veya mensûr eserlerde olduğu gibi doğrudan nefis mertebelerinin temel kavramları ve tezâhürleri üzerinden ilerlememekte, bir tür şahsî seyir tecrübesi sunmaktadır. Hikâyenin asıl kahramânı olduğunu farzettığımız Fethî Efendi eserinde en genel hatlarıyla seyr ü sülûk çerçevesine bağlı kalmakla birlikte, özelde husûsî sergüzeştini

⁴² Türk edebiyâtında “etvâr-ı seb'a” literatürü için bk. Necdet Şengün, *Kuloğlu Şeyh İlyâs Etvâr-ı Seb'a* (Ankara: İlahiyât Yay., 2015), 21-37.

⁴³ *Etvâr-ı Sûfiyye* adındaki bu eser üzerinde bir yüksek lisans tezi (Fatma Şengül, *Uşşâkîlerde Etvâr-ı Seb'a* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009) hazırlanmıştır. Fakat bu metnin Fethî Efendi'nin hilâfet aldığı Muhammed Tevfik Efendi'ye değil, yine Tevfik Efendi'nin halifelerinden olan şeyh Ömer Hulûsî Efendi (v. 1868)'nin halifelerinden Muhammed Emîn Tevfik et-Tirevî (v. 1913)'ye âit olduğu ileri sürülmektedir. Bk. Şengün, *Kuloğlu Şeyh İlyâs Etvâr-ı Seb'a*, 34.

⁴⁴ Fatma Şengül, *Uşşâkîlerde Etvâr-ı Seb'a*, 86-132.

kendi bütünlüğü içerisinde aktarmaktadır.

Bir Âşıkın Seyrânı şahsî mânevî tecrübe aktarımı olarak okunduğunda, mânevî tecrübelerin kaydedildiği başka benzer tasavvufî metinlerin varlığını hatıra getirmektedir. Meselâ Azîz Mahmûd Hüdâyî hazretleri (v. 1628) kendi mânevî hâllerinden bir kısmını Arapça kaleme aldığı *Tecelliyât* adlı eserinde bir araya getirmiş, böylece Celvetiyye tarikatında bu kabil tecellîlerin yazılması gelenek hâline gelmiştir.⁴⁵ Burada tecellî, “sâlikin gönlüne gaybdan ses veya görüntü yoluyla bilgilerin gelmesi” anlamında bir ıstılâh⁴⁶ olarak kullanılmıştır. Böyle olunca, tecellîler ile *Bir Âşıkın Seyrânı*’nda anlatı boyunca devâm eden “sadâ” olgusu arasında paralellik kurma imkânı ortaya çıkmaktadır. Bu dikkatle söz konusu türün en tanınan örneklerinden olan *Tecelliyât*’a bakıldığında Hz. Hüdâyî’nin, kalbine doğan ilhamları, kalp gözüyle gördüğü olayları ve gâibden gelen sesleri ay, gün ve sene belirterek kaydettiği görülür.⁴⁷ Yine bu tarz metinlere bir örnek olmak üzere Fethî Efendi’nin de sâliki olduğu Uşşâkî yoluna mensup sûfilerden Hüseyin Vassâf Efendi (v. 1929)’nin seyr ü sülûku sırasında yaşadığı mânevî hâlleri ayrıntılı şekilde kaydettiği *Vâkıât* adlı bir risâlesi vardır⁴⁸ ve türün son örnekleri arasında yer almaktadır. Gerek Hz. Hüdâyî’nin

⁴⁵ *Tecelliyât*’ın nüshaları, şerhleri ve muhtevâ değerlendirmesi için bk. Necdet Tosun, “Azîz Mahmud Hüdâyî’nin Tecelliyât İsimli Eseri ve Tasavvufta Rûhî Tecrübelerin Aktarılması Geleneği”, *Üsküdar Sempozyumu III: Azîz Mahmud Hüdâyî Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, 20-22 Mayıs 2005 (İstanbul: Üsküdar Belediye Başkanlığı, 2006), 1/225-227.

⁴⁶ Benzer mânâyı ifâde etmek üzere kullanılan başka tasavvuf ıstılahları ve aralarında Gazzâlî’nin *el-Munkizü mine’-d-dalâl*’inin de sıralandığı türün diğer örnekleri için bk. Tosun, “Azîz Mahmud Hüdâyî’nin Tecelliyât İsimli Eseri ve Tasavvufta Rûhî Tecrübelerin Aktarılması Geleneği”, 224.

⁴⁷ Hz. Hüdâyî’nin *Tecelliyât*’a benzeyen bir başka eseri *Vâkıât*’tır ve bu eser de bir tür sûfî güncesi mâhiyetinde olup burada *Tecelliyât*’tan farklı olarak rüyalar kaydedilmiştir. Bk. Tosun, “Azîz Mahmud Hüdâyî’nin Tecelliyât İsimli Eseri ve Tasavvufta Rûhî Tecrübelerin Aktarılması Geleneği”, 225. *Vâkıât* adlı eser sâdece rüyalar ve tâbirlerinden ibâret olmayıp Azîz Mahmûd Hüdâyî’nin Hz. Üftâde (v. 1580)’nin sohbetlerine dâir tuttuğu notlardan oluşmaktadır. Eserin son kısmı üzerinde bir çalışma için bk. Hacer Ekici, *Vâkıât-ı Hüdâyî’nin Tahlil ve Tahkiki* (1 Rabîu’l-âhîr-9 Şevvâl/987) (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yüksek lisans tezi, 2017).

⁴⁸ Mürşidi Mustafa Sâfî Efendi’nin emri üzerine kaleme aldığı bu risâlede Vassâf, 1923-1927 yılları arasında görmüş olduğu altmış dokuz vâkıayı ki burada vâkıa yakaza hâlinde ve rüyada görülenler anlamındadır, târihleriyle kaydetmiştir. Eser hakkında bilgi için bk. Abdullah Taha Orhan, *Hüseyin Vassâf’ın Vâkıât İsimli Eseri* (Metin ve İnceleme) (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yüksek lisans tezi, 2012). Bu türün bir başka örneği yine Uşşâkîlik yolu sâliklerinden Yemez-zâde Süleyman Rüşdî (v. 1834)’ye âit bir risâledir. *Risâle-i Beyânü’l-Vâridât* adlı manzûm-mensûr eserinde Süleyman Rüşdî, mürşid-i kâmil arayışını, intisâbını ve nâil olduğu mânevî nimetleri hikâye etmektedir. Hem bir sûfî günlüğü hem etvâr-ı seb’â metni olan bu risâlede geçilen mânevî mertebeler “kale fethetmek” istîâresi üzerinden anlatılmaktadır. Risâlesinin tam metni ve değerlendirilmesi için bk. Necdet Şengün, *Yemez-zâde Süleyman Rüşdî ve Bilinmeyen Eserleri* (İstanbul: Okur Akademi Yay., 2020), 50-51, 183-202.

gerekse Vassâf Efendi'nin birer sûfî günlüğü mâhiyetindeki metinleri ile *Bir Âşıkın Seyrânı* arasında ilk bakışta birer seyr ü sülûk hâtırâtı olmaları bakımından irtibat kurmak mümkün görünse de Fethî Efendi'nin risâlesi, baştan sona bir plan çerçevesinde seyreden yekpâre hüviyeti ile bu kabil tasavvufî metinlerden ayrı bir yerde durmaktadır. O, tecrübe ettiği farklı hâller ve makamlardan kesitler sunmak yerine hakîkî aşkın önce tâlibi sonra nâili/vâsılı olarak ikmâl ettiği şahsî mâcerâsını tâkip edilebilir tekâmül seyri içerisinde hikâye etmeyi tercih etmiştir. Bunu yaparken de Attâr'ın *Mantıku't-tayr*, Nev'î'nin *Hasb-i Hâl* ve Şeyh Galib'in *Hüsn ü Aşk* mesnevîlerinde olduğu gibi form bakımından nazmı, tarz bakımından alegoriyi değil; bir şâir olmasına rağmen nesri ve ben anlatısını tercih etmiştir. Böylece *Bir Âşıkın Seyrânı* hem bir tasavvuf metni hem de bir edebî metin olarak okunabilmekte, fakat herhangi bir edebî tür ve tasavvuf metni ile tam bir mütakabiliyet göstermemektedir. Bu husûsiyeti ise eseri her anlamda özgün kılmaktadır.

5. *Bir Âşıkın Seyrânı*: Nüsha Tavsîfi ve Metin Aktarımı Hakkında

Bu risâlenin tespit edebildiğimiz tek nüshası,⁴⁹ Süleymânîye Kütüphanesi, Nuri Arlasez Koleksiyonu, nr. 284'te kayıtlı 130 sahîfelik bir yazma mecmûanın 97-129. sahîfeleri arasındadır. Mecmûaya hem sahîfe numarası hem de düzensiz olarak varak numarası verilmiştir. Yeşil meşin ciltli mecmûa çizgili bir defter şeklindedir. Her sahîfede on dokuz satır vardır. Siyah mürekkeple rik'a hattıyla yazılmıştır. Farklı metinler içeren mecmûada eser isimlerine ve ara başlıklara dikkat çekmek için yer yer kırmızı kalemle çizgiler çekilmiştir.

Mecmûanın başında, "Arabî, Fârisî ve Türkî ba'zı risâlelerden müntehab vahdet-i vücûda dâir risâle-i mühimme-i latîfdir. [1]" ibâresi vardır. Mecmûanın bir fihristi yoktur. *Bir Âşıkın Seyrânı*, mecmûadaki son risâledir. Risâle imlâ bakımından tashîh görmüştür.

Mecmûada istinsah târihi ve müstensihin ismi mevcut değildir. Fakat bu risâlenin sonunda, "*Bir Âşıkın Seyrânı* nâmındaki bu reh-nümâ-yı hakîkati Hüsâmeddîn-i Uşşâkî

⁴⁹ *Bir Âşıkın Seyrânı*'nın başka bir yazma nüshadan alınan fotokopisi, Hâfız Kadir Erbaşı (v. 12.11.2020) beyefendinin husûsî kütüphanesinde bulunmaktadır. Osmanlı Türkçesi öğrenmek isteyenlere elifbâ tâliminden sonra bu risâleyi okuttuğu bilinen Erbaşı, dostumuz olan bir talebesi aracılığıyla bize de bir fotokopi lutfetmiştir. Tertip olarak bire bir aynı olan bu fotokopi nüsha ile burada tam metnini verdiğimiz metin arasında bazı imlâ farklılıkları ve mânâyı değiştirmeyecek ölçüde müterâdif kelime kullanımından kaynaklanan diğer bâzı farklılıklar mevcuttur. Orijinaline ulaşamadığımız bu nüsha, fotokopi olduğu için metin karşılaştırma yoluna gidilmemiştir.

şeyh[i] Mustafâ Sâfi Efendi kuddise sirruhu's-sâmî hazretlerinin bir yerden istinsâh ettiği nüshadan istinsâh olunmuştur. [129]" şeklinde bir istinsah kaydı vardır.

Metin günümüz alfabesine aktarılırken transkripsiyon işâretleri kullanılmamış, doğru telaffuzu sağlamak için bütün uzun sesler ve kalın sesler gösterilmiş, gerekli yerlerde ayn ve hemzeler vurgulanmıştır. Yazmada çok sayıda ve düzensiz olarak kullanılan noktalama işâretlerine bağlı kalınmamış, metni anlamaya yardımcı olmak üzere sadece nokta, virgül, soru ve tırnak işâretleri kullanılmıştır. Alışlagelen usûl üzere sahîfe numaraları ve sâir ilâveler köşeli parantez [ ] içerisinde eklenmiş, imlâ hatâsı olarak görülen az sayıdaki harf ve hece fazlalığı parantez içerisinde ( ) alınmış, okunuşundan emin olunamayan kelimelerin yanına parantez içinde soru işâreti (?) konulmuştur. Metin içerisinde konunun seyrine göre yerleştirilen "fasıllar" kalın harflerle belirginleştirilmiştir.

6. Bir Âşıkın Seyrânı: Metin

[97] Bismillâhirrahmânirrahîm

Birinci Fasıll

Küçük yaşımdan beri güzelleri severim. Bir hiss-i şehvetle mütehassis olmaksızın güzel yüz beni cezbeder. Sebebini suâl ederseniz tamâmıyile ben de bilmem, lâkin bir günele tesâdüf ettiğim zamân garîb bir neş'e duyarım, kalbimde darabât-ı şedîde hâsıl olur, rûhum ihtizâza gelir. Bir cihetden acıklı ser-güzeştlere, hande-âver vak'alara dûçâr oldum, dostlardan âzâr işitdim. Bunlardan hiç biri tab'ımı değışdirmedi. O ahvâli benden ref' ü def' edemedi.

Benim hamûrum aşkla yoğrulmuş olacak ki aklım fikrim hissım dâimâ aşkdır, yegâne ümîdim aşkdır. Cenâb-ı Hak'dan gece gündüz niyâzım da budur, müstağrak-ı bahr-i aşk olarak ile'l-ebed gavta-hor olmak, [98] bâde-i aşkla sermest ü medhûş kalarak hiç ayılmamak isterim. Lâkin bu saâdete nasıl ermeli, bu makâmı nasıl bulmalıdır.

İkinci Fasıll

Bir akşam meşâgil-i yevmiyye ile zihnim fevkalâde yorulmuş, vücûdumu bir rehâvet istîlâ etmiş idi. Hânemde oturamadım, kendimi ovalara sahrâlara doğru salıverdim. Akşamın hüzn-engîz olan letâfeti, çayırkların şukûfe-zârların tarâveti, biraz aklımı başıma getirdi. Zihnimde rûhânî, kalbimde câvidânî bir küşâyış ve hassâsiyyet peydâ oldu.

Bülbüllerin terennümâtını, kurbağaların nağamâtını dinleyerek pîş-i enzârıma çıkan nâ-mütenâhî sahrâlara doğru yürümeye başladım. Yürüdükçe yolun letâfeti artıyor, manâzırın zarâfeti derûnuma inşirâh veriyordu. Zevk ü sürûrum öyle bir dereceye geldi ki her ne tarafa baksam bir başka neş'e, her neyi görsem dîger neşve [99] hissederdim. Mini mini bir ormanın kenârından geçiyordum, yek-dîgeriyle muânaka ederek gülüşüp oynayan [bir] sürü genç kızlar ile civân delikanlılara rast geldim. Kızlar hûrîlere gıpta-bahş olacak derecede güzel, nev-civânlar ise hakîkaten bî-bedel idi. Gaşyoldum, bir kenâra durarak kudret ü kuvvet-i ilâhiyyeye hayret etdim. Hâsılı bu anda hissettiğim ahvâlîmin ta'rif ve tavsîfi müşkildir.

Çünkü ben de tamâmıyla anlayamıyordum. O hâlde dedim ki, yâ Rab bu ne hâldir? Bu güzellikler hep senin hüsn-i mücerredin, bu câzibeler hep senin câzibe[-i] rahmâniyyetin değil midir? Böyle olduğu hâlde şu bendeki hâle aşkdan başka bir isim verilebilir mi? Hayır bu hâl aşkdır, muhakkak aşk-ı ilâhîdir ki beni teshîr ediyor, böyle gayr-ı ihtiyârî beni güzellere doğru çekiyor. Evet bu aşkdır, aşk-ı hakîkinin kendisidir.

Bu aralık nereden geldiğini bilemediğim bir sadâ, [100] “Ey yolcu aldanıyorsun, yolundan kalıyorsun, senin aşk ile ne münâsebetin var? Aşk denilen hâlet-i lâ-yezâl, ol ma'sûka-i bî-misâle âiddir ki kadîm, ezeli, ebedîdir. Güzellik, gençlik [gibi] cüz'î bir zamânda tebeddül eden ahvâlîn muvakkat bir câzibesinden aşk hâsıl olur mu? Ne cehâlet, ne büyük gaflet.”, dedi.

Ben hemân başımı sadânın geldiği cihete çevirdim fakat hiç birşey göremedim. Yalnız ufukda hafif bulutların arasında yuvarlanmakta olan kamerin parlak çehresi bana tebessüm eder gibi görünmekte idi.

Mea-hâzâ boşluğa doğru suâl etdim ki, “Ey beni îkâz eden sadâ, ben Allâhu azîmü's-şândan yalnız aşk istiyorum, başka bir şey talep etmiyorum, aşk denilen ankâyı nerede ve nasıl bulurum, biliyor isen Allah teâlâ rızâsı için bana öğret, zîrâ ben pek ziyâde muztarib bir hâldeyim”, dedim.

[101] Sadâ, “Evet biliyorum, aşkı bulmak hem pek güç hem de pek kolaydır. Pek güçdür, zîrâ evvel emirde ma'sûku tamâmen bilmek, sonra iyice müşâhede eylemek ve daha sonra ünsiyet etmek ve âşık olmak lâzımdır. Pek kolaydır, çünkü ma'sûk sana o kadar yakındır ki bilmek için sormak, görmek için aramak lâzım değildir.”

Ben, “Amân ne söylüyorsun, ben[im] bunca senelerden beri talep eylediğim, ele geçiremediğim, ümîd kesdiğim aşk bu vecihle elde edilebilir mi?” Sadâ, “Ma'sûk-ı hakîkîye kâsem ederim ki, evet”.

Ben, "Bu hâlde o kadar yakın olduğunu söylediğiniz mahbûbu lutfen bana gösterir misiniz?" Sadâ, "Mahbûb sana o kadar yakındır ki göstermek için şahs-ı dîgerin araya girmek ihtimâli yoktur."

Ben, "Yâhû, yalan mı söylüyorsun, yâhûd muammâdan bahis mi ediyorsun? Ne dediğini anlayamıyorum." Sadâ, "Hakkın var anlayamıyorsun, yâhud sana [102] anlatmayanı bilemiyorsun. Yoksa kasem ederim hâşâ ben yalancı değilim, sözüm de hiç muammâ değildir."

Ben, "Bu da tuhaf, sözünü bana anlatmayan da kim oluyor?" Sadâ, "Mahbûbunu sana bildirmeyen göstermeyen, rakîbindir."

Ben, "Amân deme, o rakîb kim? Nerede, bâri onu göster de cezâ-yı sezâsını vereyim. Mâdâm ki o bana mahbûbumu göstermiyor, ben ona dünyâyı kaç bucak olduğunu göstereyim." Sadâ, "Onu bilemez ve göremezsin."

Ben, "Acabâ ne için?" Sadâ, "O da sana mahbûbun gibi yakındır da onun içündür."

Ben, "Artık sen çok oluyorsun, öyle şey mi olur." Sadâ, "Evet tamâmıyla hakîkati söyledim, öyledir."

Ben, "Dur öyle ise tekrâr edeyim sen dinle, acabâ ben mi yanlış anladım? Evvelâ mahbûbu görmeden aşk nedir bilinmez, öyle mi?" Sadâ, "Evet, gayet tabîi."

[103] Ben, "Pek güzel. Sâniyen, mahbû[b] pek yakın olduğu-çün kimse araya girüp gösteremez, herkes kendi görmek lâzımdır, değil mi?" Sadâ, "Pek doğru."

Ben, "Hâlbuki insân kendisi baksa da onu göremezmiş, çünkü ara yerde onun gibi gâyet yakın olduğundan bakmakla görülemeyen bir rakîb varmış, öyle mi?" Sadâ, "Tamâmıyla öyledir."

Ben, "O hâlde me'yûs olayım, demek ki ben aşk lezzetini duyamayacağım." Sadâ, "Bilakis ben sana o lezzeti duymak için bi-izn-i Hudâ delîl olacağım. Eger benim sözlerimi dinleyüp mûcibince hareket edersen be-heme-hâl mahbûbuna vâsıl olursun."

Ben, "Amân aşku'llâh hürmetine, bana ta'lîm et. Her hâlde emrinize tevfik-i hareket etmek üzere söz veriyorum." Sadâ, "Şimdi yoldaş, aşkı ve mahbûbunu bir müddet-i muvakkate için aklından çıkar. Evvelâ sana mahbûbuna [104] vusûle mâni' olan zâtla meşgûl ol."

Ben, “Âh, o hâini bulabilseydim, hemân öldürür[d]üm.” Sadâ, “Sana şimdi söyledim, o zât sana pek yakın olduğu için onu öldürür isen kendin de berâber ölürsün. Binâen aleyh öldürmeye gelmez, yalnız onu zarar vermeyecek hâle koymak lâzımdır.”

Ben, “Onu bu hâle koymanın çâresi nedir?” Sadâ, “Acele etme söyleyeceğim, onun evvel emirde zâtıyla uğraşmamalı, hattâ sıfâtına da karışmamalı, ef’âlinde başlamalı. Evvelâ ef’âlini birer birer bitirmeli, sonra sıfâtını birer birer ifnâ etmeli, daha sonra zâtını yakalayup münkâd etmeli. Anladın mı?”

Ben, “Anladım, lâkin onun ef’âlini, sıfâtını nasıl bulma[1].” Sadâ, “Cânım size söylemedim mi ki, o sana pek yakındır, onun ef’âli senin ef’âlin gibidir. Şu hâlde kendi ef’âline dikkat et, onun fiillerinden olduğunu anla[r]san o fiili terk et, bir daha işleme. İşte bu kadar.”

[105] Ben, “Pek güzel, onun ef’âli hangi fiillerdir, bâri onları söyle ki işlemekten ictinâb edeyim.” Sadâ, “Hâ, şimdi yola girdin. Onun fiilleri bir kerre şer’an memnû olan fiillerdir, livâta, zinâ, sirkat vesâire gibi. Sâniyen, yalan söylemek, hiddet etmek, mahlûkâtdan birini rencide eylemek, senden talep edilen şeyi ısgâ etmemek gibi kavâid-i insâniyye ve ahlâkiyyeye muhâlif ef’âldir.”

Ben, “Pek a’lâ bu andan i’tibâren başlıyorum.” Sadâ, “Haydi Cenâb-ı Hak yolu âsân eylesün. İşte sana bir anahtar ki gizli hazîneyi açar. Bir kere kenz-i mahfiyi bulursan mahbûbunun aşkına visâl mümkündür, inşâallâhu teâlâ.” dedi. Sadâ kesildi.

Üçüncü Fasıll

Ben hayrân ser-gerdân nereye gideceğimi bilmeyerek sahrâlara daldım. Yâ Rab şimdiye kadar ben [106] kendimi âşık zannedirdim, meğer değilmişim. Mahbûbumu biliyorum, görüyorum kıyâs ediyordum, hâlbuki aldanyormuşum, bu ne sırdır? Gerçi anahtarı elde ise de acabâ hazîneye vusûl müyesser olacak mı? Ve mine’llâhi’t-tevfîk.

Haydi yürüyelim. Gidiyordum, kâh ferah-fezâ yerleri görüp eğleniyordum, kâh hüzn-engîz mahallere gelüp me’yûs olarak ağlıyordum. Ba’zan korkuyordum, ba’zan da mütesellî oluyordum. Lâkin o sadânın emrini hiç unutmayup şu bana rakîb olan zâtın yine benden sudûr eden ef’âline gâyet dikkat ederek bir kere benden sudûr eden fiilin bir daha tekrâr etmemesi için gayret eyliyordum. Lâkin ne garîb. O zât hakîkaten bana ne kadar mülâhık imiş. Kötü fiillerini bir daha yapdırmayım diyerek ne kadar gayret ve cehd ediyordum, ne kadar sıkılıyorum bilerseniz. O fiiller hep benden sâdır olduğu, ben de onların benim fiilim olmadığını, bana o ser-keş rakîbin yapdığını

bildiğim hâlde yine icrâsına mâni' olamıyor[um]. Tekrâr ediyor, dâimen [107] dâimâ tekrâr ediyor. Lâkin ben de isrâr edeceğim, sebât edeceğim, o rakîbe o fiiler[i] yapdırmayacağım.

Dördüncü Fasıll

Şimdi işim gücüm o rakîbe ef'âl-i kabîhasını işletdirmemek için çalışmaktan ibâret olup hem yola devâm ediyorum, hem de ef'âlimi tedkîk ediyorum. Ba'zı kere ümîdim munkatı' olup kendimi lev m ediyorum. Mütemâdiyen Cenâb-ı Hakk'a niyâz eyliyorum.

Yâ Rab, işbu bed-mâye-i rakîbin fiillerinden beni kurtar diyorum. Ba'zan da zamân-ı icrâsında bir iki fiiline mâni' oluyorum. O hâlde memnûn ve mütesellî kalıyorum. Bu minvâl üzere ne kadar yürüdüğümü bilemem, bir aralık bana bir hâl oldu, fikrime bir parlaklık geldi. Dikkat etdim bakdım ki bana o fiilleri işleten zâtı göremiyorsam da o fenâ fiillerin esbâbını anlayabiliyordum. Amân evet anlıyordum, hattâ anladım bile. Ya'nî bende görünen ba'zı sıfatlar var ki o fenâ fiillere onlar [108] sebep oluyor.

Yine o sadâ, "Âferîn tebrîk ederim, işte o sıfatlar rakîbin sıfatlarıdır, ef'âlini soydun sıfatlar üryân kaldı. Şimdi gayret et ki birer birer sıfatlarını da mahvetmek için gayret et." dedi. Ben, "Amân bir söz daha, o herîfin sıfatları hangileridir? Söyle ki bulabileyim." Sadâ, "Meselâ zinâya sevk eden şehvet, sirkate meyl etdiren hurs u tama', hiddeti îcâb etdiren gadab. Velhâsıl buhul, gıybet, hased, kizb gibi sıfatlardır."

Sadânın geldiği tarafa "*semi'nâ ve ata'nâ*"⁵⁰ diyerek ser-fürû etdikden sonra yola devâma başladım. Şimdi dûçâr olduğum ahvâli, hissettiğim lezzeti ta'rîf pek güçdür.

[Beşinci Fasıll]

Maamâfih gayret ziyâdeleşti, cesâretim arttı, sahrâların şekli değışti. İki ırmak kenârını ta'kîb ederek yürüyorum, bu ırmakların birinden [109] gâyet sâf berrâk bir su akıyor, dîgerinden bulanık kirlî su cereyân ediyordu. Artık kendimi lev m etmez oldum. Ba'zan idrâkim ferâsetim ziyâdeleşiyor, bilmediğim şeyleri düşünmeksizin anlayıveriyorum. Ba'zan da dûçâr-ı vesvese olarak müteessir müteellim oluyorum.

Hülâsa, rakîbin sıfatlarını birer birer def' etmeğe başladım. Anladım ki herhangi sıfatı izâle edersem onun fiilinden halâs olmuş oluyorum. Ne kadar da kolay imiş, eğer

⁵⁰ "İşittik, itâat ettik...": Bakara sûresi, 2/285.

fiilleri ifnâ ederken bu ahvâli bilmiş olsaydım hîç fiilleri[yle] uğraşmaz, doğrudan doğruya sıfâtına hüçûm ederdim.

Amân Yâ Rab, aldaniyorum, hem de rakîbin ucub sıfatın[d]a boğuluyorum. Öyle ya, “evvelce bilemiyordum şimdi biliyorum” demek, ucub tefâhur enânîyyet kendini beğenmek değil mi? Ben o fiillerle uğraşmak sâyesinde sıfatların esrârına dest-res olmuş iken bu hâli bilmemek nânkörlük olmaz mı? Lâkin bu def’a elimden kurtulamazsın, yakalarım. [110] Kibri, ucub, buhlü hep atıyorum.

Altıncı Fasıl

Böyle sıfât ile meşgûl olarak ne kadar gitmiş olduğumu bilemem. Bir aralık uykudan uyanır gibi bir hâle giriftâr oldum, gözlerimi açdım, bana müşâhebeti bulunan bir zâtın benimle berâber olduğunu gördüm, hayret etdim. Korkuyor muyum, hayır. Bu zât benim senelerden beri aradığım, sıfâtı ef’âli ile uğraşdığım rakîbim olacak. Evet bak, ne kadar hiddet ve şiddete, darb u kıtâle hâzır, ne derecede kibirli, hasûd, tama’kâr bir zât. Lâkin benden korkuyor, titriyor.

Dedim şununla biraz konuşayım, “Sen benden korkuyor musun? Öyle halîm bir zâta benzemediğin hâlde pek sâkin duruyorsun.” Rakîb, “Evet korkuyorum, çünkü beni tekdîr ediyorsun, her bir hareketimi gözünden bırakmıyorsun, istediklerimden mahrum ediyorsun. Ben de bi’z-zarûre emrinize itâat ediyorum, ne yapayım.”

Ben, “Seni serbest bırakırsam yine eski [111] çapkınlığa avdet eder misin?” Rakîb, “Ol dakıkada, çünkü cibilliyetim budur.”

Ben, “Seni utanmaz seni, dur bağlaya[yı]m da öğren.”

Yedinci Fasıl

Rakîbi de kuyûda rabt etdim. Lâkin ben onunla konuşurken dikkat edememişim, sahrâları beyâbânı bırakarak cennet-âsâ bir bâğ-zâra girmişim. Kulağıma ma’hûd sadâ yine geldi, “Nasıl, rakîbini gördün mü?” diyordu.

Ben, “Evet gördüm, bağladım.” Sadâ, “Demek ef’âlini bilirsen sıfâtını bulmak, sıfâtını bulursan zâtını görmek mümkün imiş, ben yalan söylememişim öyle mi?”

Ben, “Estağfirullâh, söylediklerin tamâmıyla hakîkat imiş, teşekkürler ederim.” Sadâ, “Ben de gayretinizden dolayı seni takdîs ederim. Mâdâm ki rakîbin aradan çıktı, aşka, mahbûbuna visâl kolaylaştı demektir.”

[112] Ben, “Amân aşk neredesin. Artık rakîb gitdi lutf u kerem ile arz-ı dîdâr et, bundan ziyâde tahammülüm kalmadı. Takarrub ümîdi ziyâdeleştikçe iştiyâkım

artıyor, merhamet.” Sadâ, “Bîçâre acemi yolcu, telâş etme. Daha yarı yola gelmedin.”

Ben, “Ne söylüyorsun, yarı yola gelmedim mi? Şimdi dîvâne olacağım, sen dememiş mi idin ki rakîbini bulur bağlarsan mahbûbunu görürsün. İşte dediğini yaptım şimdi bana yarı yoldasın demek ne oluyor?” Sadâ, “Biraz me’yûs oldun biliyorum, ammâ ne çâre ki sözümlerim hakîkatdir, henüz yarı yola gelmedin.”

Ben, “O hâlde daha görülecek, ifnâ edilecek zât mı var?” Sadâ, “Evet mahvedilecek zât var.”

Ben, “Amân yâ Rab, o zât kim?” Sadâ, “Sen.”

Ben, “Ben mi? Benim ne kabâhatim var. [113] Ne kötü fiilim, ne de mezmûm sıfatım var. Ben mahvolursam sonra aşkı mahbûbumu nasıl bulurum?” Sadâ, “Evet gerçi rakîbin def’ oldu, binâen aleyh senden artık kötü fiiller, fenâ sıfatlar sudûr etmez. Lâkin birçok ef’âl-i hasenelerin, sıfât-ı cemîlelerin var. Bunlardan başka bir de benlik var. Cân var iken cânân ele girmez yoldaş haydi ef’âlden başla.”

Ben, “Benim fiillerim ne gibi şeylerdir, onları söyle bâri.” Sadâ, “Söyledim ya ef’âl-i hasene, zahmet çekene acımak, fakîr olana atâ etmek, aç olana nafakanı vermek gibi şeyler.”

Ben, “Buna aklım hiç ermedi. O hâlde rakîbi niçün tepeledik. Sana i’timâdım var, bî’t-tecrübe anladım ki yalan söylemiyorsun. Evvelce olsaydı bu sözü tutmak ihtimâlî yok idi.” Sadâ, “Evvelce sana böyle söz söylenemezdi ki. Şimdi bana i’timâd etmekde hatâ yoktur, rakîbi tepelemek de fenâ fiil ve sıfatlardan kurtulmak içündür. Şimdi ben sana [114] fenâlık yap demiyorum, iyilik etme diyorum. Gel sana bir suâl sorayım. İyiliği sen ne için işleyecekdin?”

Ben, “Min indi’llâh sevâb kazanmak için.” Sadâ, “Şu sevâbı ne yapacaksın? Ben seni aşk arıyor zannediyordum.” dedi. Benim hayretim karşısında ilâveten dedi ki, “Yoldaş, bu mes’ele gâyet dakîk ve rakîkdir. Bu ciheti çok hatır-nâkdir. Ayağını sürçersen girdâba düşersin. Haydi Allâh teâlâ hidâyet ve selâmet versin.”

Sekizinci Fasl

Şaşkın bir hâlde, artık fenâlık zâten yapamayacağım. *Müsteînen bi’llâhi teâlâ* yola revân oldum. İçinde bulunduğum gülistânı ta’rîf ve tavsîf pek müşkildür. Revâyih-i tayyibe neşreden güller, sünbüller, envâ’-ı şukûfeleriyle tezyîn olunmuş çemen-zârlar meşâma lezzet, enzâra revnak vermekte, hûş-elhân bülbülleri nağamât-ı gûnâ-gûn ile terennüm etmekte idi. Kendimi de o kuşlar meyânında tâir zannetmekte, bahâr kelekleri gibi bir çiçekden dîger bir çiçeğe [115] atlayarak pür-neşe çırpınmakta

idim. Yürüdüm, koşdum, uçdum, neler yaptım, ne delilikler icrâ eyledim bilemem. Velhâsil ef'âl-i haseneyi terk etmek cidden pek müşkil imiş, bana rakîbin kötü işlerine mâni' olmaktan daha güç geldi.

Bir aralık gördüm ki bir yuvada bulunan birkaç bülbül yavrusunu bir yılan birer birer yutuyor, vâlideleri olan kuşçağız yakın bir dala konmuş pür-telâş şefkat-i mâderâne ile çırpınıyor, feryâd ederek istimdâd ediyor. Bu fecî' manzara karşısında müteessir olmamak kâbil değil. Merhamet ve hissiyâtım galeyâna geldi, o anda bir taş atarak yılanı def', yavruları kurtarmak pek kolay idi. Lâkin pek müşkilâtla sabrettim. Ve Cenâb-ı Hallâk-ı Kerîm'in benden erham olduğunu düşünemedim. Lâkin müteessir olmadım diyemem. Bu gibi ahvâl tekerrür etdikce teessürüm azaldı, bilakis tevekkülüm ziyâdeleşti. Zâhire tatbîk olunursa münâfi-i ahlâk görünen bu gibi hâlât [116] benim enzâr-ı dikkatimi açdı, müşâhedâtımı tezâyüd etdirdi. Bir zamân oldu ki beni ef'âl-i hasene icrâsına sevk eden kuvvetin kendi sıfât-ı hasenem olduğunu anladım. Bu hâle taaccüb etmekte idim. Yine ayn-ı sadâ, tanîn-endâz.

Sadâ, "Ef'âl-i haseneden dahi kurtuldun, sıfât-ı haseneden de kurtulmağa gayret et. Çünkü gıyâbında hasretinde sûzân olduğun mahbûbunun arz-ı dîdâr etmesi inşaallâhu teâlâ karîbdir." dedi. Ben, "Amân, sıfât-ı hasenemden birkaç numûne ta'dâd et, lutf-ı Hak ile gayretim noksân değildir." dedim.

Sadâ, "Sıfât-ı hasenen merhamet, şefkat, semâhat, şecâat, himmet, sadâkat, kanâat gibi şeylerdir." dedi. Ben, "Pek a'lâ, ammâ bunlar benden münselib olursa ahlâkım bozulmaz mı? Sonra âdî, alçak bir âdem olmaz mıyım?"

Sadâ, "Âdî alçak bir âdem olursan ne lâzım gelir?" [117] Ben, "Ne mi lâzım gelir? Nâmuslu kimseler yüzüme bakmaz, sonra beni red ve tahkîr ederler."

Sadâ, "Demek sen hâlâ halk için çalışıyorsun, sonra da aşk-ı hakîkî taleb ediyorsun, öyle mi? Yoltaş bunlara riyâ-yı hafî derler. O sıfatları da atmak lâzımdır. Sözüme i'timâd edersen yol işte." dedi.

Dokuzuncu Fası

Ağlayarak yola devâma başladım. Derûnuma bir âteş yayıldı, te'sîri nereden geldiğini bilemiyordum. Lâkin sıkılıyorum, esvâblarımı birer birer çıkarmağa başladım. Soğuktan müteessir olmuyor[d]um, görenlerden utanmıyordum. Esvâblarıma biraz acır gibi oldum, çünkü her birini tedârik etmek için senelerce sa'y etmiş idim. Harâretin te'sîri beni bir nevi' sekre dûçâr etmiş idi. Nerelerden geçdiğimi fark etmez bir hâlde idim. Zâten menâzır-ı latîfeye artık gözüm alışmış idi. Çemenlerin reng-i hadrâsı

gözlerimi karartıyor, [118] bülbüllerin sadâsı gûşumu tırmalıyordu. Güllerin kokusu aslâ neş'e vermiyordu. Seyrim sür'at peydâ etmişti. Sanki bir kuş ileri cezb ediyordu. İlerledikçe harâretim artıyor, neden olduğunu bilmeksizin iştiyâkım ziyâdeleşiyordu.

Acabâ şems-i münîre mi takarrub ediyordum, bilemem. Rehberimin sözlerini tutuyor, sıfât-ı hasenemi ifnâ ediyordum. Fakat mücâhedenin dahi dîgerlerinden müşkil olduğunu teslîm ederim. Ne kadar zamân geçirdiğimi der-hâtır edemiyorum. Şu kadar anladım ki biraz daha ileri gidersem yanacağım.

Bana bir tereddüd hâsıl oldu, durdum kendime bakdım. Ne gördüm? Tamâmıyla üryân kalmışım, sıfât-ı hasenem elbise-i fâhirem asıl benden değil üzerimde âriyet imiş. Şimdiye kadar ben esvâbımı görüyormuşum da kendimi görmüyormuşum. Evet, şimdi kendimi bildim ve gördüm, mutmain oldum. Güzelliğime hayret etdim.

[Onuncu Fasıl]

Hakîkaten ben güzel imişim. Sübhâna'llâh el-azîm, bu ne letâfet, [119] bu ne ulviyyet. Şimdiye kadar başka mahbûb aradığım ne kadar beyhûde imiş. Demek müddet-i medîdeden beri aradığım mahbûbum ben imişim. Hamden sümme hamden, cânânıma vâsıl oldum. Evet, visâle erdim. Ne garîb şey, bana bir hâl oldu. Ta'rîf edilemez bir neş'eye uğradım. Kendimi güzellerden güzel buluyordum, letâfetime hayrân oluyordum. Nihâyet kendime âşık olmayam mı.

Ey şimdiye kadar yana yakıla aradığım aşk, sen bende imişsin. Ey firâkıyla sûzân olduğum mahbûbum, sen ben imişsin. Zevkimden bayılacağım, neş'emden öleceğim, hayretimden dîvâne olacağım. Bu ne hâldir, ben bana âşık olursam kim kime nâz ve kim kime niyâz edecek? Kendi kendime türlü şîvelere, garîb acîb cilvelere başladım. İstirhâmlara, işvelere, girişmelere, tegâfüllere, istiğnâlara nihâyet yok. Amân ne zevk, ne sürûr, ne saâdet, ne hubûr. Bu hâl ne kadar sürdü bilemem, sadâ-yı muazzam zuhûr etdi.

Sadâ, "Ey büdelâ âşık aç gözünü, uyandır cânını. Kendi hüsnünün parlaklığı çeşm-i basîretini kamaşdırmasın. [120] Eğer şems-i tâbân tulû' ederse a'mâ olursun." dedi. Ben toplanarak sordum ki, "Hangi şemsden bahs ediyorsunuz? Bana artık şemsin filânın lüzûmu yok, çünkü aşkıma mahbûbumu buldum. Başka neye ihtiyâcım kaldı?"

Sadâ, "Seni müşrik seni, hâlâ îmâna gelmedin. Aşk taleb eden kendini bilir, kendini görür mü? İşte buna şirk-i hafî derler. Yoldaşım, o mahbûbu terk etmeli yine yola gitmelidir." Ben, "Amân ne söylüyorsun, işte bunu yapamayacağım. Bu kadar sevdiğim bu kadar güzel bulduğum, âşık bulunduğum kendimden, öz mahbûbumdan

nasıl geçerim? Bunun ihtimâli yokdur.”

Sadâ, “O hâlde sen aşk-ı hakîkîden şemme alamazsın.” Ben, “Fesübhâna’llâh el-azîm, yine mi aldandım?”

Sadâ, “evet, yine aldandın.” Ben, “O hâlde ne yapacağız?”

Sadâ, “Mahbûbundan, ya’nî kendindne dahi vaz geçmek lâzımdır.” dedi.

On Birinci Fası

Ben ne hâle ve ne etvâra giriftâr [121] olduğumu idrâk edemeyerekden yine yola revân oldum. Vücûdumu artık büsbütün istilâ eden harâret beni eritmeğe başladı. Âteşin câzibesi gayr-ı ihtiyârî vücûdumu cezb etmekde idi. Cihât-ı sitemi, hattâ yolumu göremez oldum. Kulaklarım işitmiyor, akl ü idrâkim tamâmıyla muattal idi. Havf u hüzn üzerimden mürtefi’, zamân ve mekân mahvolmuş idi. Ben bu hâlet ile ne kadar müddet geçdi, neler zuhûr etdi. Ben nerelerden yürüdüm, kime karışdım, kimi terk etdim. Ölü müyüm, diri miyim? Kulaklarımın te’sîri olmayarak bir aralık sadâ-yı ma’lûmu işitdim.

Sadâ, “Seni mahbûbuna terk ediyorum, e’âli, sıfâtı, zâtı tecellî edecektir. Tecelliyâtın müzdâd olsun. Artık beni arama, bundan ileri gidemem, yanarım. Anahtar sendedir. Kenz-i mahfîye gir, aşkın zuhûr etsin.” diyor idi.

İşte bu sadânın zuhûr ve istimâi akabinde bana bir hâl zuhûr etdi, kendimden külliyen geçdim, mahv oldum.

[122] On İkinci Fası

Dağlarda bağlarda, güllerde bülbüllerde, hayvanlarda insanlarda, mekânda zamânda, e’âl-i gûnâ-gûnda her anda bir şe’n zuhûr ediyordu. Bir emirden, bir fiilden *lâ yuaddü velâ yuhsâ* e’âl zuhûr ederek *dünyâ vemâ fî-hâ* avâlim-i nâ-mütenâhiyede harekât-ı müessirât-ı bî-nihâye hâsıl oluyor, edvâr-ı mütemâdiye ile inkılâbdan inkılâba geçerek envâ’-ı müteaddide, etvâr-ı muhtelif izhârıyla berâber yine fi’l-i vâhîde ric’at ediyordu. Her bir fiilimin zuhûru hafiy-i hafâsı zuhûr eder, vücûddan adem, ademden vücûda geçer gibi görünür. Hâlbuki ma’dûm mevcûd olamayacağından mevcûd yine mevcûd kalıyordu.

Bu esnâda bir mahbûb-ı muazzam zuhûr etdi ki vech-i münevveri zînet-sâz-ı bezm-i ceberût olmakda, edâ-yı dil-firîbi âlem-i melekûtu hayretlere sa(rı)lmakda idi. Nikâb-ı müteaddide olan cemâl-i bâ-kemâlinde şa’şaası on sekiz bin âlemi pür-nûr etmekde, her zerreye bir revnak-ı hayâtî vermekde idi. Bu cemâl-i bâ-kemâle hayrân nigerân olarak [123] her vücûdda hareket eden kalb, aşk diye cünbân olmakda ve her dehânda mütekellim olan

zebân, aşk diye feryâd etmekde idi. Aşk, o cemâl-i bâ-kemâle hayrân, o cemâl-i bî-misâl dahi aşk-ı lâ-yezâle karşı nâzende vü velehân idi. Aşkın niyâzı cemâle istiğnâ-bahş olmakda, cemâlin nûru aşkı sûzân etmekde idi.

Bu hengâmda hilkat, imâte, ihyâ, irzâk gibi birer birer mürtefi' oldu, tecelliyât-ı dîger zuhûra başladı. Cemâlin ba'zı hicâbları kalkdı. Aşk lertzân oldu, hayretler artdı, dil zuhûr etdi. Şevk-i câvidânî avâlimi istilâ [etdi].

On Üçüncü Fası

Milyonlarca ef'âlin bir sıfatdan zuhûru ve bu sûretle sıfât-ı bî-şumârdan ef'âl-i mâ-lâ-nihâye hudûsu görüldü. Ef'âlin tebeddül ve tahavvül-i sıfât olduğu, sıfatların sıfatlara inklâbı ile dîger sıfât zuhûr ettiği iyan oldu. İrâdet-i ezeliyye ile kuvâ-yı bî-zevâl, eczâ-yı nâ-mütenâhîye yayılarak harekât-ı bî-hisâb, zerrât-ı lâ-yuhsâyı muhît oldu. Deymûmiyyet-i lâ-yezâl, kudret-i bî-misâle mülâkî olarak bekâda [124] fenâ, fenâda hayât, hayâtda cilve, cilvede işve, işvede şîveler husûl buldu. Aşkın galeyânı, nûrun ihtizâzı mevcûdiyyeti doldurdu. Hayât, ilim, semi', basar, irâdet, kudret gibi sıfât-ı samedâniyye birer birer gâib oldu. Cümle hicâblar ref' olunarak cemâl aşka, aşk cemâle vusûl buldu.

Zâten *vechden* mâ-adâ her şey hâlikdir, zât mevcûddur, mevcûd zâtdır. Ref' olunan hicâblar, mahv edilen zâtlar, fenâ bulan sıfatlar, metrûk kalan fiiller de bire râcî' imiş. Fenâ ayn-ı bekâ, mahv ayn-ı sahiv, terk ayn-ı isbât oluyormuş. Aşk ayn-ı cemâl, cemâl ayn-ı zât, zât ise bî-şerîk bî-misâl imiş.

On Dördüncü Fası

Bir ân-ı gayr-ı münkasimde tecellî eden bu ahvâli dîger ahvâl ta'kîb etdi. Cemâl aşksız, aşk cemâlsiz kalabilir mi? Aşk cemâle hayrân olmak, cemâl de aşka nigerân bulunmak ister. Mahbûblara pür-zînet ü ziver görünmek lâzımdır. Nûr-efşân olan hicâblar yine birer birer pûşîde [125] oldular. Vücûd, kıdem, kelâm, tekvîn gibi sıfatlar tecellî-sâz-ı uyûn-ı âşıkân oldu. Envâr-ı arş, kürsî, levh-i kalemi doldurdu. Samedâniyyet melekûta zînet verdi. Rûhâniyyet dillere tesellî-bahş oldu. Avâlim şevk ile semâvât zevk ile doldu. Zînet-fezâ nikâblar dahi setr olunarak nâz u istiğnâ iştidâd buldu. Gûnâ-gûn cilveler, hayret-efzâ şîveler yine zuhûra başladı. Kudret-i fâtra kuvvet-i bâhire ile türlü türlü ef'âl, nevi' nevi' ahvâl tecellî etdi. İşbu şûûnât-ı nâ-mütenâhiyye içinde yine ben kendime geldim.

On Beşinci Fası

Latîf ve zarîf, münevver ve muhteşem nikâblar ile mestûr olan mahbûbumu gördüm, secde-i şükrâna kapandım. Âşıklar aşklarının âteşi nisbetinde kıskançlığa giriftâr olurlar. Ben de yârimi ağyârın görmesine tahammül edemiyordum. Her ne kadar nikâb-ı müteaddide ile mestûre ise de bana zâhir gibi geliyordu. Sabr u karârımı,

akl ü idrâkimi târâc ediyordu. Daha kesîf hicâblar ile mestûr olmasını, ağyâr [126] gözünden nihân kalmasını ister[d]dim. Müsâade ve irâdesiyle hicâblarına sarıldım, kendimi ana hicâb etdim.

On Altıncı Fesil

Âh âşıklık, âh âşıklık. Yine tahammül edemiyorum, yine tahammül edemiyorum, yine kıskanıyorum. Yârim ile böyle zânû be-zânû olduğumuzu görecekler bilecekler diye ne kadar korkuyorum ve ne kadar kıskanıyorum. Garîb şey değil mi, acabâ kimden kıskanıyorum, kendimden mi? Evet kendimden, çünkü benliğim ağyâr değil mi?

Maa-hâzâ kendimi dahi göstermek istemem. Çünkü cânânımla berâberim, hem de üryânım. Avdete başladım, esvâblarımı bularak birer birer üzerime aldım. İzz ü vakar, temkîn ve sekînet sâhibi oldum. Bu sûretle sıfâtım sıfât-ı Bâr'ı gizliyor ise de nâz u istiğnâsını ef'âl-i gûnâ-gûnunu setr edemiyordu.

Kendim harekete başladım. Ef'âl-i hasenem, sıfât-ı memdûham, ef'âl-i memdûhasını sakladı. Kalblerden enzâr-ı basîretten dahi mestûr kaldık. Bu hengâmdaki aşkımlı, şevkimi, zevkimi, ahvâlîmi yazmak, ta'rîf etmek [127] mümkün değildir. O kadar nikâblar hicâblar ile yârim benden, bu kadar sıfatlar fiiller ile ben kulûbdan uzak olduğum hâlde, şurası acâibdir ki ben yine yârim ile berâberim. Ne ayrıyım ve ne gayrıyım. Beni gören yârimi gördüğü hâlde, ef'âl ve sıfâtımı gören beni göremiyor, beni vesâir hicâb u nikâbları göremeyenler ise yârimi hûç göremiyordu.

On Yedinci Fesil

Ma'lûmdur ki ben kendime gelirim, kendimi dahi severim. Kendime de âşık olurum, kendimi de ağyârdan kıskanırım. Hattâ esvâblarımı bile görsetir(?) istemem. Daha ziyâde saklanmalıyım. Ne yapmalı, ağyârdan büsbütün nasıl nihân olmalı?

Amân rakîbim, gel âgûşuma gel, seni yabancı diyerek beyhûde uzaklara atdım. Gel bana sarıl diyerek rakîbimi dahi üzerime aldım. Bu sûretle bir kat daha gizlendim. Rakîbin lüzûmu olduğu takdîr(in)de izhâr ve isti'mâl edilmek üzere ba'zı sıfat u ef'âlîne de büründüm.

Ben neş'e-i aşk ile farkında olamamışım, meğer geçtiğim [128] sahrâlardan avdet ederek geldiğim yerlere gelmişim, lâkin sekr-i aşk bâkî. Şimdi gördüm bildim ki hakîkaten aşk bir neş'e-i kâmil imiş, ve onunla sekrân olanlar bir daha aylamıyorlar imiş. Ayrılmış olsalar dahi yine sekrân kalırlar imiş. Hayâlatı mahbûb, hissiyâtı aşk zannediyorlar imiş.

On Sekizinci Fasl

Yine eski sadâ kulağıma geldi, bana diyordu ki. Sadâ, “Gel âşık-ı sâdık, ey yâr-i muvâfık, elinden(?) öpeyim. İşte şimdi aşk-ı hakîkî ne olduğunu bildin.”

Ben, “Esağfirullâh, fakîr kim ki? Ben gibi bir âcize öyle ulvî şeyler ne kadar uzak. Hakîr dahi ibâdet-i zâhiriyyede âciz ve kâsırım, nerede kaldı ki âşıklık taleb edeyim. Aşk-ı hakîkî heyhât ne büyük şey, talebe cesâret edemem.” Sadâ, “Gel köfte-hor gel, musâfaha edelim. Artık bize de tegâfûl olur mu? Sendeki bu acz ü mahviyyetin, ilm ü tevâzuun nereden geldiğini [129] bilmez değilim.”

Ben, “Emânet olarak verdi[ği]niz anahtar nezdimde kaldı, onu iâde edeyim mi?” Sadâ, “Hayır evlâdım, o anahtarı kendin gibi bir ehlini bulursan sen de ona verirsin. Şu kadar ki nâ-ehlinden kat’iyyen sakınmak lâzımdır.” dedi.

Ben, sadânın geldiği cihete derhâl kemâl-i ta’zîm ü tekrîm ile niyâz etdikden sonra hâneme avdet eyledim. İbâdât u tâât ile evkât-güzâr oldum.

Temme.

KAYNAKÇA

- Aktaş, Şerif. "Edebî Metin ve Özellikleri". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. XV, 39 (2009), 187-200.
- Baş, Mehmet Şamil. *Aydınlı bir Uşşâkî Şeyhi Ömer Hulûsî ve Dîvân'ı*. İstanbul: Okur Akademi, 2014.
- Çetışli, İsmail. "Kurgusalılık/İtibârîlik Bağlamında Edebiyat". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, XV, 39 (2009) [Prof. Dr. Hüseyin Ayan Özel Sayısı], 365-376.
- Ekici, Hacer. *Vâkiât-ı Hüdâyî'nin Tahlîl ve Tahkîki* (1 Rabîu'l-âhir-9 Şevvâl/987). Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yüksek lisans tezi, 2017.
- Enginün, İnci. *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e*. İstanbul: Dergah Yay., 2006.
- Gökâl, Halûk. *Eski Türk Edebiyatında Manzum Sergüzeşt-nameler*. Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, doktora tezi, 2006.
- Gökbel, Asaf. *Bozdoğanlı Fethi Hayatı, Eserleri ve Divanı*. Aydın: Aydın Halkevi Neşriyatı, 1940.
- İnal, İbnü'l-Emîn Mahmud Kemal. *Son Asır Türk Şâirleri*. haz. Müjgân Cunbur. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay., 1999, I.
- Kanar, Mehmet. "Hikâye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 17 Ocak 2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hikaye#2-fars-edebiyati>
- Kara, Yelda. "Fethi". *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*. Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi, 2004, IV, 54.
- Kavruk, Hasan. "Klasik Türk Nesir Geleneğinde Tahkiye Dili". *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları V: Nesrin İnşası Düzyazıda Dil, Üslup ve Türler*. İstanbul: Turkuaz, 2010, 176-187.
- Levend, Agâh Sırrı. "Divan Edebiyatında Hikâye I". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay., 1967, 71-117.
- Orhan, Abdullah Taha. *Hüseyin Vassâf'ın Vâkiât İsimli Eseri* (Metin ve İnceleme). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yüksek lisans tezi, 2012.
- Özer, Hande. *Nevi'î'nin Hasb-i Hâl'i*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, yüksek lisans tezi, 1994.
- Özkaynak, Kemal. *Aydın Şâirleri ve Müellifleri*. Aydın: Aydın Halkevi Neşriyatı, 1944.

- Pehlivan, Gürol. "Mustafa Fethî". Erişim 7 Mart 2021. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/fethi-mustafa-fethi>
- Polater, Deniz. "Tanzimat'tan Milli Edebiyat'a Hikâye ve Roman Türlerinde Adlandırmalar". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*. XXII, 1 (2018), 130-154.
- Şengül, Fatma. *Uşşakîlerde Etvâr-ı Seb'a*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yüksek lisans tezi, 2009.
- Şengün, Necdet. *Kuloğlu Şeyh İlyâs Etvâr-ı Seb'a*. Ankara: İlâhiyât Yay., 2015.
- Şengün, Necdet. *Yemez-zâde Süleyman Rüşdî ve Bilinmeyen Eserleri*. İstanbul: Okur Akademi Yay., 2020.
- Tavukçu, Orhan Kemal. "Sergüzeştname". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2009, XXXVI, 559-560.
- Tosun, Necdet. "Azîz Mahmud Hüdâyî'nin Tecelliyât İsimli Eseri ve Tasavvufta Rûhî Tecrübelerin Aktarılması Geleneği". *Üsküdar Sempozyumu III: Azîz Mahmud Hüdâyî Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, 20-22 Mayıs 2005. [İstanbul]:Üsküdar Belediye Başkanlığı, 2006, I, 223-230.
- Tuman, Mehmet Nâil. *Tuhfe-i Nâilî*. haz. Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı. Ankara: Bizim Büro Yay., 2002, II.
- Uludağ, Süleyman. "Nefis". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2006, XXXII, 526-529.
- Uludağ, Süleyman. "Sülûk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2010, XXXVIII, 127-128.
- Uslu, Ahmet. *1980-2000 Yılları Arası Türk Hikâyeciliğinde Yapı*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, doktora tezi, 2016.
- Vassâf, Osmânzâde Hüseyin. *Sefîne-i Evliyâ*. haz. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz. İstanbul: Kitabevi Yay., 2006, IV.
- Yağcı, Şerife. "Klasik Türk Edebiyatı Geleneğinde Hikaye". *Türk Dünyası Araştırmaları*. 141 (İstanbul 2002), 12-13. "Klasik Türk Edebiyatı Geleneğinde Hikaye", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 141 (İstanbul 2002), 147-160.
- Yayın Kurulu. "Fethî, Mustafa", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*. yay. haz.: Ezel Erverdi ve dğr. İstanbul: Dergah Yay., 1979, III, 208.